

“ฝรั่งศักดิ์นา” กับแนวคิดเรื่องการแบ่งวรรณะด้วยทรัพย์สินและศักดิ์จากผลงานของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช
“Farang Sakdina” and a concept of caste division by treasure and dignity from M.R. Kukrit Pramoj’s work

Truong Thi Hang^{1*}

¹ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง จังหวัดลำปาง 52100

¹ Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University, Lampang 52100

*Corresponding author: truongthihang.vn@gmail.com

Received: September 6, 2023; Revised: October 26, 2023; Accepted: November 16, 2023

บทคัดย่อ

หนังสือเรื่อง “ฝรั่งศักดิ์นา” ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ให้ความรู้ทั้งประวัติความเป็นมารวมถึงหลักในการแบ่งชั้นวรรณะในสังคมตะวันตกสมัยที่ปกครองด้วยระบอบศักดินา ทำให้เกิดบทความชิ้นนี้ขึ้น จากเนื้อหาของระบอบศักดินาเกิดขึ้นที่กรุงโรมเป็นแห่งแรกและในยุคที่รัฐบาลเสื่อมอำนาจจนไม่อาจคุ้มครองราษฎรอย่างทั่วถึง ศักดินาแม้จะเป็นแบบแผนที่ใช้กันแพร่หลายในจักรวรรดิโรมันเช่นดินแดนที่เป็นประเทศฝรั่งเศสและเยอรมันในปัจจุบัน แต่กลับได้พัฒนาสู่จุดที่สมบูรณ์ในดินแดนอังกฤษ โดยหลักสำคัญอยู่ที่ที่ดินทั้งประเทศเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน และสิทธิเหนือที่ดินได้ถูกใช้เป็นเครื่องกำหนดฐานะและหน้าที่ของประชาชนทั้งผอง สำหรับเมืองไทยซึ่งปกครองด้วยระบอบศักดินาตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยาลงมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีการวัดศักดิ์ของบุคคลด้วยจำนวนไรที่เป็นมาตราวัดพื้นที่นา จากนั้นก็นำศักดินามาเป็นเกณฑ์ในการกำหนดสิทธิ หน้าที่ และฐานะของบุคคลอีกต่อหนึ่ง ผลงานของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังทำให้ทราบว่ามีจำนวนใดเคยถูกใช้เป็นเครื่องประเมินเกียรติและอิทธิพลของบุคคลในสังคมอยุธยาและสังคมสยามในภูมิภาคแอฟริกาใต้ทั้งช่วงก่อนและหลังจากที่ได้พ้นจากการเป็นอาณานิคมของอังกฤษ อย่างไรก็ตาม การแบ่งวรรณะด้วยทรัพย์สินและศักดิ์ในสังคมตะวันตกอย่างอังกฤษ

แตกต่างจากสังคมตะวันตกเช่นอินเดียและไทย ตลอดจนสังคมแอฟริกาใต้ โดย “ทรัพย์สิน” อันประกอบด้วยวัตถุที่มีรูปร่างเช่นที่ดินและโคและวัตถุที่ไม่มีรูปร่างอย่างศักดินา และ “ศักดิ์” ในแง่ที่เป็นฐานะของบุคคลซึ่งสืบเนื่องมาจากการมีทรัพย์สินดังกล่าว ไม่ได้อยู่คู่กันเสมอ อนึ่ง แม้สังคมอริยະในยุคพระเวทรวมถึงแอฟริกาใต้จะใช้โคเป็นเครื่องประเมินฐานะของบุคคลในทำนองเดียวกับที่อังกฤษและไทยใช้ศักดินา แต่ก็เพียงค่านิยมของประชาชนในยุคสมัยหนึ่ง ไม่ใช่หลักเกณฑ์ตายตัวหรือที่ถูกบัญญัติไว้เป็นตวับทกฏหมาย

คำสำคัญ: “ฝรั่งศักดินา” วรรณะ ทรัพย์สิน ศักดิ์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

Abstract

This article was sparked by reading a book titled “Farang Sakdina” (Feudal Farang) of M.R. Kukrit Pramoj, which provides knowledge on the history, the origin, including the principles of caste stratification in Western societies under the feudal regime. The roots of feudalism originated in the Roman Empire for the first time and in an era when the government was so weak that it could not provide thorough protection for the people. Although, feudalism was a common convention in the Roman Empire, such as in the territories of today's France and Germany, but it has developed into a complete point in British territory. The main principle is that the whole country's land belongs to the king, and the right of land was used to determine the status and duties of all people. Thailand was ruled by feudalism from the reign of King Borommtrailokkanat of the Ayutthaya period until the reign of King Rama V of the Rattanakosin period. A person's dignity is measured by the number of rai, which is a measure of rice field area. Then feudalism was used as a criterion for determining the rights, duties and status of a person. Reading the work of M.R. Kukrit Pramoj also reveals that the number of cows was used as a measure of honor and influence of a person in the Vedic age's Aryan society, and Zambian society in South Africa before and after it emerged from British colonialism. However, the division of wealth and dignity in Western societies such as England is different from Eastern societies such as India, Thailand, including Zambian societies in the South African region. For in the Eastern world, "treasures" consisting of tangible objects such as land and cattle, and intangible object such as feudalism. Moreover, "dignity" in the sense of the person's

status resulting from such possessions was not always go together. In addition, although Aryan societies in the Vedic age, including Zambia in the South African region, cows were used to assess the status of a person in the same way that Britain and Thailand used feudalism, but it's just the values of the people in one period of time, It is not a fixed rule nor it is established as a law.

Keywords: “Farang Sakdina”, Caste, Treasure, Dignity, M.R. Kukrit Pramoj

บทนำ

“ฝรั่งศักดินา” เป็นสารคดีเล่มสำคัญเล่มหนึ่งของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช โดยรวบรวมบทความที่เจ้าตัวเคยเขียนลงในคอลัมน์ “เก็บเล็กผสมน้อย” ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐรายวัน ติดต่อกันตั้งแต่กลางเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2500 จนถึงกลางเดือนมกราคม พ.ศ. 2501 ท่ามกลางบริบททางวิชาการที่ผู้คนจำนวนมากเข้าใจระบอบศักดินาอย่างคลาดเคลื่อน บทความชุดนี้นำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับ “พิวคัลลิสม์” อันเป็นระบอบสังคมของตะวันตกในสมัยโบราณ หรือที่เขียนในภาษาอังกฤษว่า “Feudalism” โดยนักวิชาการไทยแปลว่า “ศักดินา” ที่หมายถึง “สิทธิเหนือที่ดิน” และนำมาใช้กับบริบทสังคมไทยในลักษณะเช่นเดียวกับสังคมตะวันตก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จึงต้องทำความเข้าใจประเด็นนี้เสียใหม่ตั้งข้อความตอนหนึ่งว่า “ในฐานะที่จะมีผู้ใช้คำว่า ‘ระบอบศักดินา’ กันไปในความหมายต่าง ๆ กัน โดยเฉพาะในทางการเมืองได้ใช้โฆษณาที่บดบังกันอยู่มาก การพูดถึง ‘ระบอบศักดินา’ เป็นไปในทำนองว่า ไม่ได้ไม่งาม และควรจะทำลายเสียให้สิ้น ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของความเห็นอันเป็นสิทธิบริบูรณ์ของแต่ละบุคคล เมื่อเป็นเช่นนี้ก็มิใช่หน้าที่ของผมที่จะเข้าไปคัดค้าน ภาระของผมที่จะมีต่อไป คือ นำเอา ‘ระบอบศักดินา’ ตามที่เป็นจริงมาตีแผ่ให้ปรากฏ น่าจะเป็นประโยชน์บ้างไม่มากก็น้อย แม้แต่ผู้ที่คิดทำลายระบอบศักดินาก็น่าจะได้ประโยชน์บ้างเหมือนกัน เพราะเป็นธรรมดาที่คนคิดจะทำลายสิ่งใดก็ควรจะมีผู้จ้องสิ่งนั้นโดยละเอียด จะได้ตีไม่ผิดที่” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2548: 3)

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช อธิบายว่าระบบสังคมและระบอบการปกครองของตะวันตกในสมัยโบราณขึ้นอยู่กับที่ดินและการถือที่ดินทำกินเป็นสำคัญ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม ตลอดจนหลักในการบังคับบัญชาและพิพากษาความจึงขึ้นอยู่กับที่ดินและการถือที่ดินทั้งสิ้น ดังนั้น “Feudalism” ในแง่ที่เป็น “สิทธิเหนือที่ดิน” จึงถูกต้องเหมาะสมในบริบทของสังคมตะวันตก สังคมไทยในสมัยก่อนกรุงศรีอยุธยาอีกอาจปกครองบัญชาการโดยอาศัยหลักที่ดินเป็น

เกณฑ์ คือ เจ้าเมืองเป็นเจ้าของที่ดินและเมื่อไพร่บ้านพลเมืองเข้าถือที่ดินของเจ้าเมืองเพื่อทำกิน ก็เป็นเรื่องปกติที่จะต้องอยู่ใต้บังคับบัญชา ตลอดจนมีหน้าที่ส่งอาหารให้แก่เจ้าเมือง อย่างไรก็ตาม หลักการดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถลงมาจนถึง ยุครุ่งรัตนโกสินทร์

ในบริบทของสังคมไทย คำว่า “ศักดินา” ต้องมองในแง่ที่ “เป็นนาของศักดิ์” ไม่ใช่ในของพืชและไม่ได้เกี่ยวข้องกับสิทธิเหนือที่ดินแต่อย่างใด คำว่า “นา” และคำว่า “ป่า” ในภาษาไทยสมัยก่อนไม่ได้หมายถึงเฉพาะแต่ที่ดิน ที่ทำนา หรือป่าดงที่มีต้นไม้ขึ้นเท่านั้น แต่ยังมีสื่อความหมายในแง่มุมอื่น ๆ เช่น “ป่าถ่าน” ในพระนครศรีอยุธยาไม่ได้แปลว่าป่าดงที่มีถ่าน แต่เป็น “ตลาดขายถ่าน” ลักษณะเดียวกันกับคำว่า “นา” ที่นอกจากจะหมายถึง “ที่ดิน” แล้ว ยังมีสื่อความหมายอื่น เช่น “นาบุญ” หรือ “เนื้อนาบุญ” ดังนั้น คำว่า “ศักดินา” ในบริบทของสังคมไทยจึงต้องแปลว่า “นาของศักดิ์” ไม่ใช่ “ไร่นา” ที่หมายถึงที่ดินแต่อย่างใด

ระบอบศักดินาของไทยกำหนดให้นำศักดิ์ของคนมาเป็นหลักแห่งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม และยังเป็นหลักแห่งสิทธิและหน้าที่ของแต่ละบุคคลด้วย ทั้งนี้ ได้มีการกำหนดศักดิ์ของบุคคลโดยตั้งมาตราของศักดิ์ไว้เป็นตัวเลขที่ชัดเจน เนื่องจากคนไทยอยู่ในสังคมกสิกรรม การวัดระดับบุญ กุศล ตลอดจนศักดิ์ของบุคคลจึงนิยมนับเป็นจำนวนไร่ ในทำเนียบศักดินาของข้าราชการและพระบรมวงศานุวงศ์ ศักดิ์ของบุคคลมีตั้งแต่เกินกว่า 10,000 ไร่ลงมาจนถึงขนาด 500 ไร่ สำหรับศักดิ์ของบุคคลในอาชีพต่าง ๆ ก็ถูกบัญญัติไว้เป็นตบทกกฎหมาย เช่น นายโรงละครมีศักดินา 60 ไร่ ราษฎรธรรมดามีศักดินา 25 ไร่ทั้ง ๆ ที่บุคคลดังกล่าวก็ไม่ได้มีเนื้อที่นาตามตัวเลขที่ระบุไว้ ถ้าหากนำจำนวนไร่นาทั้งหมดที่ปรากฏตัวเลขอยู่ในทำเนียบศักดินามารวมกัน ก็ย่อมจะได้เนื้อที่ดินที่ใหญ่โตกว่าเนื้อที่ของประเทศไทยอย่างมาก

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวว่าวิถีชีวิตและหน้าที่ของประชาชน ตลอดจนอำนาจที่ใช้บังคับบัญชาเป็นเรื่องจำเป็นในสังคมทุกยุคทุกสมัย ดังนั้น หลักเกณฑ์ในการกำหนดสิทธิและหน้าที่ของประชาชน รวมถึงอำนาจในการบังคับบัญชาจึงต้องมีความชัดเจนและแน่นอน ขณะที่สังคมตะวันตกใช้ที่ดินเป็นหลักยึด สังคมไทยกลับใช้ศักดิ์แห่งบุคคลมาเป็นเกณฑ์ หลักที่ดินของตะวันตกทำให้เกิดการแตกแยก และเป็นอุปสรรคต่อการรวมอำนาจปกครองเข้ามาไว้ในรัฐที่เป็นส่วนกลางหรือพระเจ้าแผ่นดิน แต่ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติไทยเหตุการณ์ได้เป็นไปตรงกันข้าม ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา อำนาจในท้องถิ่นค่อย ๆ ถูกตัดไปจนหมด อำนาจในการปกครองดินแดนจึงเข้ามารวมอยู่ที่เมืองหลวงหรืออยู่ที่พระเจ้าแผ่นดินจนเรียกได้ว่าทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจเป็นล้นพ้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จึงได้ตั้งชื่อหนังสือว่า

“ฝรั่งคักดินา” เพราะสะดวกในการเรียกประการหนึ่ง และเพื่อแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่าง “พิวตัลลิสม์” ที่หมายถึง “สิทธิเหนือที่ดิน” ในบริบทสังคมตะวันตกกับ “คักดินา” ที่แปลว่า “นาของคักดี” ในบริบทสังคมไทยสมัยโบราณอีกประการหนึ่ง

ผลงานของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการแบ่งชั้นวรรณะโดยใช้สมบัติพื้นฐาน รวมถึงฐานะของบุคคลเป็นหลักยึดที่หลากหลาย ประกอบทั้งข้อมูลในภาคพื้นตะวันตกอย่างสังคมอังกฤษในสมัยโบราณ สังคมอริยะในยุคพระเวท สังคมไทยตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ตลอดจนข้อมูลเกี่ยวกับสังคมแซมเบียในภูมิภาคแอฟริกาใต้ ทั้งในช่วงก่อนและหลังจากที่พ้นจากการเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ความหนักใจจึงไม่ได้อยู่ที่น้ำหนักของตัวข้อมูล แต่กลับอยู่ที่การตั้งชื่อเรื่องอย่างไรให้มีความครอบคลุมและเหมาะสม

สังคมตะวันตกในสมัยที่ปกครองด้วยระบอบคักดินาใช้ที่ดินอันเป็นวัตถุมีรูปร่างเป็นเกณฑ์ในการแบ่งวรรณะ และสิทธิเหนือที่ดินดังที่กล่าวมาก็ส่งผลให้บุคคลมีอำนาจ มีกำลัง รวมถึงมีฐานะในทางสังคมแตกต่างกัน ดังนั้น “ทรัพย์” และ “คักดี” ในระบอบคักดินาของตะวันตกจึงอยู่ควบคู่กันเสมอ ขณะที่สังคมไทยในสมัยโบราณแม้จะใช้ไรเป็นมาตรฐานวัดคักดีของบุคคลเช่นเดียวกับที่ใช้ในการวัดพื้นที่นา แล้วจึงนำคักดินานั้นมาเป็นพื้นฐานในการกำหนดคสิทธิและหน้าที่ของพลเมือง เนื่องจากเป็นมาตรฐานที่คนในสังคมกลักรมอย่างสังคมไทยคุ้นเคยและทำให้เข้าใจได้ง่าย แต่ทั้งหมดก็เป็นเพียงตัวเลขที่สมมติกันขึ้น ไม่ใช่จำนวนไรนาที่บุคคลได้ครอบครองอย่างแท้จริง เมื่อมองโดยภาพรวมแล้ว “ทรัพย์” และ “คักดี” ในระบอบคักดินาของไทยก็ไม่ได้อยู่ควบคู่กันเหมือนดังในสังคมตะวันตก ส่วนการมีโคเป็นจำนวนมากในสังคมอริยะสมัยพระเวท รวมถึงสังคมแซมเบียทั้งในช่วงก่อนและหลังได้รับเอกราช ส่งผลให้บุคคลได้รับเกียรติและมีหน้ามีตาในทางสังคม กระนั้นก็เป็นเพียงธรรมเนียมประเพณีอันเกิดจากคานิยมของคนในยุคสมัยหนึ่งเท่านั้น ไม่ได้บัญญัติไว้เป็นตวับทกฏหมายอย่างของอังกฤษและไทย

ราชบัณฑิตยสถานนิยามความหมายของคำว่า “ทรัพย์” และ “คักดี” ไว้ว่า “**ทรัพย์-**, **ทรัพย์** น. เงินตรา เช่น ไม่มีทรัพย์ติดตัว, สมบัติพื้นฐาน เช่น เขาเป็นคนมีทรัพย์; (กฎ) วัตถุมีรูปร่าง; โดยปริยายหมายถึงสิ่งที่ถือว่ามีค่า อาจไม่มีรูปร่างก็ได้ เช่น มีปัญญาเป็นทรัพย์ อริยทรัพย์” (2556 : 543) และ “**คักดี-**, **คักดี** น. อำนาจ, ความสามารถ, เช่น มีคักดีสูง ถือคักดี; กำลัง; ฐานะ เช่น มีคักดีและสิทธิแห่งปริญญานี้ทุกประการ” (2556 : 1138) เห็นได้ว่าคำว่า “ทรัพย์” สื่อความหมายครอบคลุมทั้งวัตถุที่มีรูปร่างและวัตถุที่ไม่มีรูปร่าง ดังนั้น ในกรณีของสังคมไทยในสมัยที่ปกครองด้วยระบอบคักดินา “คักดินา” ของบุคคลที่วัดด้วยจำนวนไร

อันเป็นเลขสมมุติ ซึ่งทำให้บุคคลมีฐานสูง-ต่ำแตกต่างกันนั้น ก็ถือเป็นทรัพย์สินอย่างหนึ่ง ผู้เขียนจึงตั้งชื่อเรื่องโดยใช้คำว่า “ทรัพย์สิน” และ “ศักดิ์” ในบทความนี้ควบคู่กัน คำว่า “ทรัพย์สิน” ในที่นี้หมายถึงวัตถุที่มีรูปร่างอย่างที่ดินและโค รวมถึงวัตถุที่ไม่มีรูปร่างอย่าง “ศักดิ์นา” ของชาวไทยที่วัดด้วยจำนวนไร่สมมุติ ส่วนคำว่า “ศักดิ์” ใช้ในความหมายถึงสิทธิ หน้าที่ และฐานะของบุคคล อันสืบเนื่องมาจากการมีทรัพย์สินดังกล่าว

ระบอบศักดินาได้สูญสลายไปแล้วทั้งในภาคพื้นตะวันตกและในภาคพื้นตะวันออก และการแบ่งชั้นวรรณะทางสังคมด้วยการพิจารณา “ทรัพย์สิน” และ “ศักดิ์” ก็เลื่อนหายไปตามพลวัตของระบอบการเมืองการปกครอง การศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของระบอบศักดินา รวมถึงการแบ่งวรรณะด้วยทรัพย์สินและศักดิ์ครั้งนี้ ไม่ได้เป็นการรื้อฟื้นระบอบเก่า และยิ่งไม่ใช่เพราะเห็นถึงความสำคัญของระบบชนชั้น แต่เป็นไปเพื่อแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของการปกครองในสังคมตะวันตกและสังคมตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการรำลึกพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ที่ประกาศยกเลิกระบบ “เลกสม” ทำให้ชาวไทยได้เป็นอิสระจนอย่างแท้จริง ในประการสุดท้ายเป็นการเชิดชูเกียรติ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ได้ชื่อว่าเป็นเสาหลักแห่งประชาธิปไตยไทย ทั้งยังเป็นนักปราชญ์ผู้มีคุณูปการต่อวงวิชาการของไทยและของโลกอย่างเหลือคณานับ

ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของระบอบศักดินา

ระบอบฟิวเดิลเกิดขึ้นในตอนปลายของจักรวรรดิโรมัน เพราะในยุคแรก ๆ รัฐโรมันมีอำนาจจากจึงปกครองคนในประเทศอย่างราบคาบและทั่วถึง ทั้งยังได้แผ่ขยายอิทธิพลออกไปในดินแดนอื่น ๆ ทั่วโลก อย่างไรก็ตาม เมื่อรัฐบาลเสื่อมอำนาจจนไม่อาจคุ้มครองราษฎรได้อีก ราษฎรก็เริ่มเข้าหาบุคคลผู้มีอำนาจที่สามารถเป็นที่พึ่งให้แก่ตน เหล่านี้เป็นรากเหง้าของระบอบฟิวเดิล ที่เกิดขึ้นในกรุงโรมเป็นแห่งแรก

ขณะนั้นประเทศฝรั่งเศสในปัจจุบันมีชื่อเรียกว่าประเทศกอล (Gaul) โดยชาวโรมันเข้าไปทำสงครามจนได้รับชัยชนะ แล้วลงมือสร้างบ้านแปงเมืองเพื่อทำมาหากิน และนำระบอบการปกครองอย่างเดียวกันกับที่ใช้ในกรุงโรมมาใช้กับดินแดนใหม่ ส่วนในประเทศเยอรมันปัจจุบันกองทัพโรมันพยายามทำสงครามหลายครั้ง แต่ก็ไม่สามารถยึดครองดินแดนไว้อย่างแน่นอน เพราะเยอรมันมีคนป่าชาติต่าง ๆ อาศัยเป็นจำนวนมาก และได้รบราฆ่าฟันกับกองทัพโรมันที่เข้าไปตั้งบ้านเมืองตลอดมา ในชนชาติต่าง ๆ เหล่านี้มีชนชาติหนึ่งที่เรียกว่า “ฝรั่ง” หรือ “แฟรงค์” (Frank) มีชื่อเสียงโด่งดังในการรบพุ่ง เนื่องจากพวกฝรั่งมีประเพณี “Comitatus” คือชายฉกรรจ์

ทุกคนต้องสาบานว่าจะเชื่อตรงต่อหัวหน้าทั้งในยามสงบและในยามสงคราม ทำให้ทหารมีระเบียบวินัยกว่าคนป่าชาติอื่น ๆ และทำให้ฝรั่งรบพุ่งได้อย่างแข็งแรง ในที่สุดพวกฝรั่งก็มารวมตัวกันเป็นกองทัพขนาดใหญ่ แล้วบุกกรุกเข้ามาในประเศศกอล ตีบ้านเมืองของพวกโรมันจนยึดดินแดนได้เป็นอันมาก ประเทศกอลซึ่งเคยเป็นของโรมันก็กลายเป็นดินแดนของฝรั่งหรือแฟรงค์ และเจ้าของดินแดนใหม่กลุ่มนี้ก็ได้รับอิทธิพลจากประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชาวโรมันอย่างเต็มที่

ในสมัยที่ฝรั่งเข้าครอบครองประเทศกอลในช่วง พ.ศ. 1150 ตระกูลขุนนาง “คาโรลิงเจียน” (Carolingian) เริ่มมีอำนาจและในที่สุดก็ตั้งตนขึ้นเป็นวงศ์กษัตริย์ปกครองคนทั้งปวง ฝรั่งเป็นชาติที่ทำสงครามมาก และทหารในกองทัพไม่ว่าจะเป็นนายหรือพลต้องออกค่าใช้จ่ายในการทำสงครามด้วยตนเอง หากตีบ้านเมืองใดได้ ทรัพย์สินและเชลยจะถูกนำมาแบ่งปันกัน ในสมัยที่กษัตริย์วงศ์คาโรลิงเจียนปกครองได้ยกทัพไปทำสงครามในพื้นที่ที่ห่างไกล แบบแผนแต่เดิมที่ปล่อยให้ทหารเลี้ยงตัวเองเริ่มไม่ได้ผล กษัตริย์วงศ์คาโรลิงเจียนพระองค์หนึ่งมีพระนามว่า ชาร์ลส์ มาร์เตล (Charles Martel) จึงแก้ไขระเบียบของกองทัพให้กษัตริย์ผู้เป็นจอมทัพมีหน้าที่หาเสบียงอาหารมาเลี้ยงทหารไม่ให้อดอยาก เพื่อที่ทหารจะมีกำลังรบพุ่งในพื้นที่ห่างไกลและในช่วงเวลานาน ระเบียบใหม่นี้ทำให้พระเจ้าชาร์ลส์ มาร์เตล ต้องเข้ายึดที่ดินของวัดมาทำประโยชน์ โดยเสียค่าเช่าพอเป็นพิธีและยอมพระองค์เป็นข้าวัด การถือที่ดินในลักษณะนี้เรียกว่า “precarie verbo regis” หมายถึง “การถือที่ดินด้วยฎีกาตามพระราชดำรัส” จากนั้น พระเจ้าชาร์ลส์ มาร์เตล ก็แจกจ่ายที่ดินดังกล่าวแก่ขุนนางและแม่ทัพนายกอง ทำให้ความสัมพันธ์ในระบอบฟิวดัลของยุโรปมี 2 ลักษณะ ลักษณะแรกคือ “Vassalage” หมายถึงการออกรบเป็นหน้าที่ของผู้ซึ่งขึ้นกับคนที่ให้ที่ทำกิน ขุนนางของพระเจ้าชาร์ลส์ มาร์เตล จึงต้องออกรบเพื่อตอบแทนการรับที่ดินจากพระองค์ ส่วนความสัมพันธ์อย่างที่สองเรียกว่า “Benefice” เกิดขึ้นระหว่างศาสนากับอาณาจักร โดยผู้ครองแผ่นดินไม่ว่าจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินหรือขุนนางจะต้องจ่ายเงินบำรุงวัดวาอารามเป็นรายปี

ครั้นถึงแผ่นดินพระเจ้าซาร์เลอมาญและในยุคต่อ ๆ มา ราชาอาณาจักรของฝรั่งมีสงครามเป็นประจำเนื่องจากพวกฮวนที่เป็นคนป่าจากตะวันออกได้เข้าตียุโรปเป็นระลอกคลื่น ปล้นบ้านเมืองและทำลายวัฒนธรรมต่าง ๆ จนเกือบจะสูญสิ้น ดินแดนในยุโรปตะวันออกต้องเสียแก่ฮวนจำนวนมาก ฝ่ายพระเจ้าซาร์เลอมาญแม้จะต้องรับมือกับทัพฮวนเป็นประจำ แต่ก็ยังป้องกันราชอาณาจักรไว้ได้ อย่างไรก็ตาม สภาพสงครามดังที่กล่าวมาทำให้โครงสร้างทางอำนาจเริ่มเปลี่ยน ถึงแม้พระเจ้าแผ่นดินจะเลี้ยงไพร่พลได้ด้วยผลประโยชน์จากที่ดินของทางศาสนา แต่ราษฎรที่เป็นทหารในทัพหลวงก็เดือดร้อนเพราะสงครามที่มีอยู่เป็นนิจส่งผลให้ไม่มีเวลา

ทำมาหากิน ราษฎรจึงหลีกเลี่ยงการไปเป็นทวารในทัพหลวงด้วยการเข้าฝากตัวเป็นข้าของขุนนางในท้องถิ่น

ในกฎหมายโรมันเรียกความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีที่ดินมากกับผู้ไม่มีที่ดินแต่เป็นไทแก่ตัว รวมถึงเจ้าของที่ดินรายเล็กกว่า “Precarium” หมายถึง “การรื้อรังฎีกา” สืบเนื่องมาจากคำร้องขอของผู้ที่ประสงค์จะได้ที่ดินจากผู้มีที่ดินมากมาทำกิน การรื้อรังฎีกานี้ถือเป็นต้นแบบของการขอเช่าที่ โดยผู้ให้เช่าไม่ต้องการค่าเช่าเป็นรายได้ แต่ให้เขาเพราะความเมตตากรุณาหรือเพื่อเป็นรางวัลให้แก่ผู้น้อย ผู้ถือที่ดินจากคนอื่นในทำนองนี้แทบจะไม่มีสิทธิใด ๆ เจ้าของที่ดินอาจบอกเลิกความสัมพันธ์เมื่อไรก็ได้ ด้วยเหตุอะไรก็ได้ หรือจะไม่มีเหตุผลใดรองรับก็ได้ “Precarium” ไม่ได้ผูกมัดถึงทายาทของทั้งสองฝ่าย เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสียชีวิต ทายาทอาจตอยอดหรือล้มเลิกความสัมพันธ์ตามความพอใจ สิ่งที่ผู้ถือที่ดินได้รับจากความสัมพันธ์นี้ก็คือความคุ้มครองจากเจ้าของที่ดินรายใหญ่ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจมาก เจ้าของที่ดินรายเล็กไม่บ่อยจึงมักใช้วิธีขยี้กกรรมสิทธิ์ที่ดินของตนให้แก่ผู้มีอำนาจ จากนั้นก็ทำ “Precatum” หรือฎีการ้องขอเช่าที่ ทำให้ได้ที่ดินกลับคืนมาทำกิน เพื่อแลกกับความสะดวกและความปลอดภัยในการดำรงชีพที่ผู้มีอำนาจเอื้ออำนวยให้ ระบบการให้ความคุ้มครองทั้งในทางบุคคลและในทางที่ดินดังที่กล่าวมาได้แพร่หลายไปตามประเทศที่อยู่ในจักรวรรดิโรมัน อย่างไรก็ตาม “Precarium” ที่เป็นแบบของชาวโรมันดั้งเดิมกับที่เป็นแบบในประเทศฝรั่งเศสนั้นมีความแตกต่างกันมาก ในการถือที่ดินแบบดั้งเดิมของโรมัน ผู้ถือที่ดินเป็นฝ่ายเสียเปรียบเพราะอาจถูกเจ้าที่ไล่เมื่อไรก็ได้ ขุนนางฝรั่งเศสที่เข้าถือที่ดินจากวัดจึงแก้ไขแบบแผนข้อนี้โดยกำหนดเวลาในการถือที่ดินเป็นจำนวนปีที่แน่นอน และต่อมาก็ปรับให้เป็นการถือที่ดินตลอดชีวิต เจ้าของที่ไม่มีสิทธิที่จะไล่ผู้ถือที่ การแก้ไขระเบียบการถือที่ดินระหว่างขุนนางกับวัดดังกล่าวทำให้ราษฎรในฐานะผู้ถือที่ดินต่อจากขุนนางพลอยได้รับประโยชน์ตามไปด้วยคือ มีสิทธิที่จะอยู่ในที่ดินของเจ้าของที่ตลอดชีวิต

ในภาษาละตินเรียกความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมสมัยโรมันว่า “Patrocinium” แปลว่า “อุปการธรรม” ประกอบด้วยบุคคลสองฝ่ายคือ “ผู้อุปการะ” ที่เรียกว่า “Patron” และ “ผู้รับอุปการะ” หรือ “ผู้อยู่ใต้ความอารักขา” ที่เรียกว่า “Client” หรือจะเรียกว่า “ข้า” ก็ได้ แต่ข้าในลักษณะนี้ไม่ใช่ “ทาส” กลับเป็น “ข้าไท” อันหมายถึงบุคคลที่เป็นไทแก่ตัวแล้วมาขอพึ่งพาบุคคลอีกที่หนึ่งโดยยอมให้ช่วงใช้ทำกิจการต่าง ๆ คนกลุ่มนี้ไม่มีที่ดินเป็นของตัวเอง เมื่อฝากตัวเป็นข้าของใครแล้ว ก็อาศัยทั้งที่อยู่ อาหารและเครื่องนุ่งห่มจากคน ๆ นั้น โดยทำการงานต่าง ๆ ให้เป็นเครื่องตอบแทน

ใน ค.ศ. 1066 กษัตริย์จากเมืองนอร์มันดีของฝรั่งเศส ผู้มีพระนามว่าพระเจ้าวิลเลียม หรือมีพระนามปรากฏต่อมาว่า “พระเจ้าวิลเลียมผู้ชนะ” (William the Conqueror) เข้าไปตีเกาะอังกฤษ แล้วตั้งวงกษัตริย์ปกครองดินแดนแห่งนี้ ทำให้ระบอบฟิวดัลได้กลายมาเป็นระบอบการปกครองของอังกฤษ กระนั้น ก็มีความแตกต่างจากที่เคยใช้ในฝรั่งเศสหลายประการ อันเกิดจากการผสมผสานกับระบอบการปกครองที่มีอยู่แต่เดิมของอังกฤษ การที่พระเจ้าวิลเลียมครอบครองอังกฤษด้วยการทำสงครามทำให้ที่ดินทั้งหมดในอังกฤษตกเป็นราชทรัพย์ของพระองค์แต่เพียงผู้เดียว และเป็นจุดเริ่มต้นของหลักเกณฑ์ที่ว่าที่ดินทั้งหมดในประเทศเป็นของพระเจ้าแผ่นดินคนอื่น ๆ ที่อาศัยและทำมาหากินอยู่ในที่ดินนั้นไม่ใช่เจ้าของที่อย่างแท้จริง แต่เป็นเพียงผู้ถือที่ดินจากผู้อื่น (Tenant) และในเมื่อ “ผู้อื่น” เป็นพระเจ้าแผ่นดิน “ผู้ถือที่ดิน” จึงมีฐานะเป็นหัวหน้าผู้ถือที่ดินของพระเจ้าแผ่นดิน ในภาษาอังกฤษโบราณเรียกว่า “Tenant in Capite” คนที่เป็นข้าเนื่องจากถือที่ดินของคนอื่นมาทำกินต้องทำกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นเครื่องตอบแทนตามระบอบฟิวดัลมีการแบ่งการถือที่ดินออกเป็น 6 ลักษณะได้แก่ “Frankalmoin” “Knight’s Service” “Grand Serjeantry” “Petty Serjeantry” “Free Socage” และ “Villeinage” ซึ่งกำหนดภาระหน้าที่ซึ่งผู้ถือที่ดินจะต้องปฏิบัติต่อนาย ดังนี้

“Frankalmoin” เป็นการถือที่ดินจากขรราวาสของสมณะ เกิดขึ้นในสองกรณี กรณีแรกคือวัดวาอาราม ราชอาณาจักร หรือนักบวชเข้าถือที่ดินจากขรราวาสเพื่อทำประโยชน์ทางศาสนา ฝ่ายขรราวาสก็ให้ถือที่ดินเพื่อการกุศล เป็นการบำรุงศาสนา ซึ่งตามหลักก็เป็นการทำบุญเปล่า ๆ ในภาษาละตินเรียกว่า “per liberam elemosynam” หรือ “ทานกิจอันเป็นเสรี” อย่างไรก็ตาม เพื่อรักษาสีทึดดั้งเดิมของขรราวาส สมณะผู้ถือที่ดินจะต้องทำศาสนกิจคือสวดข้อนวอนขอให้พระเจ้าโปรดปรานผู้ที่ยอมที่ดินนั้นให้ หากสมณะบกพร่องในหน้าที่ เจ้าที่ก็มีสิทธิตั้งเป็นอธิการณ์ฟ้องร้องส่วนกรณีที่สองคือสมณะเข้าถือที่ดินโดยมีข้อผูกพันอื่น ๆ เช่น ต้องออกรบให้แก่ขรราวาส เป็นต้น

“Knight’s Service” เป็นการถือที่ดินโดยต้องทำหน้าที่ตอบแทน คนที่ถือที่ดินจากพระเจ้าแผ่นดินโดยตรงส่วนมากจะต้องตอบแทนด้วยการไปรบ ที่ดินจำนวนมากในอังกฤษสมัยโบราณจึงมีชื่อเรียกว่า “Knight’s Fee” แปลว่า “ที่ดินบำเหน็จทหาร” โดยมีกฎเกณฑ์ว่าใครถือที่ดินซึ่งมีรายได้ปีละ 20 ปอนด์ก็จะต้องจัดอยู่ในหมวด “ที่ดินอันมีภาระทางทหาร” (Feodum militis) มีหน้าที่ส่งทหารอัศวิน 1 คนให้กับพระเจ้าแผ่นดิน ถ้าหากใครถือที่ดินมากกว่านั้น เป็นต้นว่ามีรายได้ปีละ 100 ปอนด์ก็ต้องส่งทหารอัศวินจำนวน 5 คนมาให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ให้ความรู้ ว่าทหารซึ่งผู้ถือที่ดินจะต้องส่งมาให้พระเจ้าแผ่นดินคือทหารม้า ต้องมีม้า อาวุธ เกราะที่ใส่ป้องกันตัวตั้งแต่ศีรษะจรดเท้า และอุปกรณ์อื่น ๆ เช่น เสบียงอาหาร คนเลี้ยงม้า ยาขัดเกราะ

มาด้วยอย่างครบครัน และทหารต้องไปอยู่ในกองทัพหลวงเป็นเวลา 40 วันต่อหนึ่งปี เจื่อนไซ ดังกกล่าวทำให้ขุนนางและพระเจ้าแผ่นดินต้องต่อรองและวิวาทกันทุกครั้งที่ว่าพระองค์จะทำสงคราม ใน ค.ศ. 1213 พระเจ้าจอห์นมีแผนจะออกทำสงครามที่ฝรั่งเศส แต่ขุนนางทหารไม่ยอมไปด้วย โดยอ้างว่าอยู่นอกเหนือหน้าที่ เพราะที่ระบุไว้ในกฎหมายหมายถึงการทำสงครามภายในประเทศ อย่างเดียว ในที่สุดพระเจ้าแผ่นดินก็เ็นฝ่ายแพ้ ทำให้ต้องลงพระนามในธรรมนูญที่ให้สิทธิแก่ ขุนนาง เรียกว่า “แม็กนา คาร์ตา” (Magna Carta) หรือ “มหาบัตร์” ซึ่งชาวอังกฤษถือเป็นธรรมนูญ ฉบับแรกที่ให้สิทธิแก่มนุษย์ชน การถือที่ดินโดยต้องทำหน้าที่รบตอบแทนยังมีรายละเอียด ปลีกย่อยลงไปอีก เช่น ในกรณีที่ผู้ถือที่ดินเป็นทหารซึ่งมีกำลังวังชาครบบริบูรณ์ต้องออกรบด้วย ตัวเอง แต่ถ้าหากไปเองไม่ได้ด้วยเหตุใดก็ตาม จะต้องส่งคนอื่นมารบแทน ผู้ถือที่ดิน จากพระเจ้าแผ่นดินจึงต้องแบ่งที่ดินให้ทหารถืออีกต่อหนึ่ง เพราะเมื่อถึงคราวที่จะต้องปฏิบัติ หน้าที่ต่อพระเจ้าแผ่นดิน ก็ใช้สิทธิ์ส่งทหารที่ถือที่ดินจากตนไปประจำในกองทัพหลวง ผู้ที่ถือ ที่ดินประเภท “Knight’s Service” มีภาระและหน้าที่รวม 7 ประการ ดังนี้

ประการแรก การให้ความช่วยเหลือ (Aids) เป็นประเพณีที่ถือกันอยู่ในขณะนั้นว่า หากนายมีความจำเป็นในทางการเงินก็อาจเรียกร้องความช่วยเหลือจากข้า โดยข้าจะให้มาก น้อยเท่าไรก็ได้แล้วแต่ความสมัครใจแต่ไม่ควรปฏิเสธ ต่อมากฎหมายได้กำหนดสิทธิในการ เรียกร้องความช่วยเหลือนี้ให้ชัดเจนขึ้น ธรรมนูญแม็กนา คาร์ตา ระบุว่าพระเจ้าแผ่นดิน สามารถเรียกร้องเงินช่วยเหลือจากข้าแผ่นดินโดยที่ไม่ต้องขอความเห็นชอบจากแผ่นดิน (Realm) ในสามกรณีคือ เพื่อใช้จ่ายในพิธีครอบพระราชาโอรสองค์ใหญ่เป็นนายทหารอัศวิน (Knight) เพื่ออภิเษกสมรสพระราชธิดาองค์ใหญ่ และเพื่อเป็นค่าไถ่องค์พระเจ้าแผ่นดินเมื่อถูก ราชศัตรูจับ อย่างไรก็ตาม ค่าไถ่องค์พระเจ้าแผ่นดินจะต้องอยู่ในวงเงินที่สมควร หากราชศัตรู เรียกค่าไถ่มากเกินไป ข้าแผ่นดินก็มีสิทธิ์ปฏิเสธ ธรรมนูญฉบับนี้ไม่เพียงมีผลต่อพระเจ้าแผ่นดิน กับผู้ถือที่ดินจากพระองค์โดยตรง แต่ยังครอบคลุมถึงนาย (Mesne) กับข้าที่ (Tenant) ในกรณี อื่น ใน พ.ศ. 1275 กฎหมายเวสต์มินสเตอร์ (Statute of Westminster) ได้กำหนดอัตราเงินที่ข้า จะต้องช่วยเหลือนายให้เป็นจำนวนที่แน่นอน โดยเงินที่ข้าจะต้องจ่ายให้แก่นายในการตั้ง บุตรชายคนโตเป็นนายทหารอัศวินและในการแต่งงานบุตรสาวคนโตคือ 20 ชิวลิงก์ต่อพื้นที่ดิน ซึ่งมีรายได้ปีละไม่เกิน 20 ปอนด์ หากพระเจ้าแผ่นดินจะเรียกเงินสำหรับใช้จ่ายในกิจการอื่น ๆ ก็ต้องประชุมคนทั้งแผ่นดินเพื่อขออนุมัติ ทั้งนี้ การเรียกประชุมคนทั้งแผ่นดินเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก พระเจ้าแผ่นดินจึงสั่งให้หัวเมืองต่าง ๆ ส่งผู้แทนเข้ามาประชุมในเมืองหลวง ทำให้เกิด สภาแผ่นดินขึ้นและพัฒนามาเป็นสภาผู้แทนราษฎรในภายหลัง

ประการที่ 2 เงินค่าไถ่ที่ดิน (Relief) เมื่อข้าที่ซึ่งมีหน้าที่ผูกพันในทางการรบ เสียชีวิตลง และทายาทมีอายุครบเป็นผู้ใหญ่แล้ว ทายาทจะต้องเสียค่าไถ่ที่ดินให้แก่เจ้าที่เป็นเงินจำนวนหนึ่ง จึงจะมีสิทธิ์ทำประโยชน์ในที่ดินต่อไป เรื่องค่าไถ่ที่ดินนี้ทำให้เกิดกรณีพิพาทระหว่างพระเจ้าแผ่นดินกับข้าแผ่นดิน และระหว่างเจ้าที่กับข้าที่เป็นประจำ เพราะขุนนางที่เป็นเจ้าที่มักใช้สิทธิ์ข้อนี้เรียกค่าไถ่อย่างรุนแรง ทำให้ทายาทของข้าที่ต้องเดือดร้อน ต่อมากฎหมายได้กำหนดอัตราค่าไถ่ที่ดินไว้อย่างมีหลักเกณฑ์แน่นอน

ประการที่ 3 ลินแรก (Premier Seisin) เมื่อข้าที่เสียชีวิต เจ้าที่มีสิทธิ์เข้าครอบครองที่ดินจนกว่าทายาทของข้าที่จะเสียค่าไถ่และทำพิธีมอบตัว (Act of homage) เจ้าที่ส่วนใหญ่จะอาศัยสิทธิ์ข้อนี้เพื่อถ่วงเวลาไม่ยอมรับค่าไถ่จากทายาทของผู้เสียชีวิตจนกว่าจะได้รับประโยชน์จากที่ดินหรือที่เรียกว่า “ลินแรก” (Premier Seisin) ไปแล้วหนึ่งปี ต่อมากฎหมายอนุญาตให้เจ้าที่เข้าครอบครองที่ดินของข้าที่ผู้เสียชีวิตพอเป็นพิธีเท่านั้น และต้องมอบที่ดินให้แก่ทายาทของข้าอย่างรวดเร็ว กฎหมายข้อนี้ได้ยกเว้นพระเจ้าแผ่นดินไว้ โดยอนุญาตให้พระองค์มีสิทธิ์เก็บลินแรกได้

ประการที่ 4 สิทธิปกครองผู้เยาว์ (Wardship) หากผู้ถือที่ดินอันมีภาระในทางทหารเสียชีวิต และทายาทยังเยาว์วัยคืออายุยังไม่ครบ 21 ปีบริบูรณ์ถ้าเป็นชายและ 14 ปีบริบูรณ์หากเป็นหญิง เจ้าที่ก็มีสิทธิ์ปกครองทั้งทายาทและทรัพย์สินของผู้ตาย โดยมีภาระตามกฎหมายคือต้องเลี้ยงดูผู้เยาว์ให้สุขสบายตามควรแก่ศักดิ์ และต้องจัดการที่ดินและทรัพย์สินทั้งปวงด้วยความมั่งคั่ง ภายใต้อุปการะแห่งภาระที่ว่านี้ เจ้าที่จะทำอย่างไรกับที่ดินก็ได้และมีสิทธิ์รับประโยชน์กำไรอันเกิดจากที่ดินนั้นอย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตาม กฎหมายได้ให้สิทธิพิเศษแก่พระเจ้าแผ่นดินเหนือสามัญชน ถ้าที่ดินของผู้เยาว์มีเจ้าที่เป็นคนธรรมดาสองคน เจ้าที่ทั้งสองคนต่างก็มีสิทธิ์ปกครองที่ดินและรับประโยชน์จากที่ดินนั้นจนกว่าผู้เยาว์จะเป็นผู้ใหญ่กว่าหากหนึ่งในสองของเจ้าที่คือพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์จะมีสิทธิ์ปกครองและรับประโยชน์จากที่ดินทั้งหมดแต่เพียงผู้เดียว

ประการที่ 5 สิทธิเลือกคู่ (Right of marriage) สืบเนื่องจากสิทธิในการปกครองผู้เยาว์ในกรณีที่บิดาซึ่งเป็นข้าที่เสียชีวิต เจ้าที่ก็มีสิทธิ์เลือกคู่ให้แก่ผู้เยาว์ที่อยู่ในการปกครอง โดยจะจัดการให้ผู้เยาว์แต่งงานกับใครก็ได้ หรือจะขายผู้เยาว์ให้แก่นางมีภรรยาของใครก็ได้

ประการที่ 6 ค่าปรับในการให้ถือช่วงที่ดิน (Fines on alienation) ข้าที่ซึ่งเป็นผู้ถือที่ดินจำนวนมาก ส่วนใหญ่ไม่กำลังเพียงพอที่จะหาประโยชน์จากที่ดินได้อย่างทั่วถึง จึงนิยมนำที่ดินบางส่วนให้ผู้อื่นถือช่วงต่อ แต่เดิมข้าที่มีสิทธิ์ให้ผู้อื่นถือช่วงต่อโดยไม่ต้องขออนุญาต

ซึ่งขัดกับความประสงค์ของเจ้าที่ และก่อให้เกิดเป็นกรณีพิพาทระหว่างเจ้าที่กับข้าที่ตลอดมา จนกระทั่งใน ค.ศ. 1290 กฎหมายอังกฤษได้กำหนดแบบแผนในการถือช่วงที่ดินที่เรียกใน ภาษาละตินว่า “quia emptores terrarum” โดยกำหนดให้ข้าที่ซึ่งมีความประสงค์จะโอนที่ดินที่ ตนถืออยู่ให้ผู้ถือช่วงต่อต้องขออนุญาตเจ้าที่ อนึ่ง ผู้ที่มาถือที่ดินใหม่นี้ไม่ได้อยู่ในฐานะ เป็นข้าที่ของผู้โอน แต่อยู่ในฐานะเป็นข้าที่ของเจ้าที่คนเดิม กฎหมายยังกำหนดด้วยว่าหากเจ้าที่ เป็นผู้ถือที่ดินโดยตรงจากพระเจ้าแผ่นดิน หรือที่เรียกว่าหัวหน้าข้าที่ของพระเจ้าแผ่นดินนั้น ให้ผู้อื่นถือช่วงต่อโดยไม่ได้รับพระราชานุญาต ที่ดินจะถูกริบคืนเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน ต่อมา กฎหมายได้แก้ไขวิธีที่ดินให้เป็นโทษปรับ และกำหนดค่าปรับให้เป็นหนึ่งในสามของประโยชน์ จากที่ดินในรอบหนึ่งปี

ประการสุดท้าย เวนคืน (Escheat) เมื่อข้าที่เสียชีวิตโดยที่ไม่มีทายาท ที่ดินจะถูก เวนคืนให้แก่เจ้าที่ คำว่า “ทายาท” ในที่นี้หมายถึงผู้สืบสายโลหิต ตามหลักกฎหมายเดิม ของอังกฤษ พระเจ้าเท่านั้นที่จะสร้างทายาทขึ้นมาได้ และมนุษย์ไม่มีสิทธิ์กำหนดทายาทของ ตนเอง ทายาทในกฎหมายเดิมของอังกฤษจึงไม่ใช่ผู้ที่ถูกกำหนดไว้ในพินัยกรรม หลักการข้อนี้ ได้ใช้กันทั่วไปในประเทศอังกฤษจนกระทั่ง ค.ศ. 1660 กฎหมายจึงอนุญาตให้สามารรถยกที่ดิน ให้แก่ผู้อื่นโดยทางพินัยกรรม ในภาษาอังกฤษผู้ที่ได้รับมรดกตามพินัยกรรมเรียกว่า “devisee” ขณะที่ทายาทที่เป็นผู้สืบสายโลหิตเรียกว่า “heir” การเวนคืนที่ดินในรอบอภิวัตถ์ยังหมาย รวมไปถึงกรณีที่ดินที่ทำผิดทางอาญาเป็นคดีอุกฉกรรจ์มหันตโทษ (felonies) ที่ดินซึ่งข้าที่ ผู้กระทำความผิดอยู่นั้นจะถูกเวนคืนให้แก่เจ้าที่ โดยทายาทไม่มีสิทธิ์ใด ๆ ทั้งสิ้น

“Grand Serjeantry” (แกรนด์ ชาร์จันตรี) เป็นการถือที่ดินที่ใกล้เคียงกับ “Knight’s Service” ต่างแต่ว่าผู้ถือที่ดินไม่ต้องไปเป็นทหารม้าในกองทัพหลวงปีละ 40 วัน เพียง ทำหน้าที่พิเศษบางอย่างให้แก่พระเจ้าแผ่นดิน เช่น เป็นคนถือธงประจำพระองค์ คนเชิญ พระแสง นายกองทัพอหี ท้าพหลัง จเรตรวจทัพอหี ปลัดทัพอหี เป็นต้น

“Petty Serjeantry” (เพตตี ชาร์จันตรี) แปลว่า “ชาร์จันตรีอย่างเล็ก” โดยผู้ถือ ที่ดินมีหน้าที่ส่งอาวุธยุทธโปกรณ์ซึ่งไม่มากให้แก่พระเจ้าแผ่นดิน เช่น ดาบหนึ่งเล่มหรือทอก หนึ่งเล่มภายในเวลาหนึ่งปี ผู้ถือที่ดินแบบนี้ไม่ต้องไปรบด้วยตัวเอง และไม่มีภาระมากเท่ากับ ผู้ถือที่ดินแบบอื่น ที่สำคัญคือเมื่อผู้ถือที่ดินแบบ “เพตตี ชาร์จันตรี” เสียชีวิต เจ้าที่ที่ไม่มีสิทธิ์ ที่จะเข้าปกครองทายาท ตลอดจนไม่มีสิทธิ์ในการเลือกคู่หรือยุ่งเกี่ยวกับเรื่องการแต่งงาน ของทายาทผู้ถือที่ดินด้วย

“Free Socage” (ฟรี ซ็อคเค็จ) เป็นการถือที่ดินที่ต้องเสียค่าเช่าให้แก่เจ้าที่ตามอัตราที่กำหนดเป็นรายปี ค่าเช่าอาจคิดเป็นเงินหรือจะเป็นพืชผลก็ได้ ผู้ถือที่ดินแบบ “ฟรี ซ็อคเค็จ” ยังต้องช่วยไถนาในที่ดินซึ่งเจ้าที่เป็นคนทำเอง และมีภาระบางอย่างที่คล้ายกับการถือที่ดินโดยมีภาระในทางทหาร เช่น ต้องจ่ายเงินช่วยเหลือเจ้าที่ในรัฐสภาประการ ได้แก่ การตั้งบุตรชายคนใหญ่เป็นนายทหารม้าหรืออัศวิน การแต่งงานบุตรสาวคนใหญ่ และการช่วยเสียค่าไถ่เมื่อเจ้าที่ถูกจับ ประเด็นที่น่าสนใจคือหากผู้ถือที่ดินแบบ “ฟรี ซ็อคเค็จ” เสียชีวิตในขณะที่ทายาทยังเป็นผู้เยาว์ เจ้าที่ไม่มีสิทธิ์เป็นผู้ปกครองของเด็ก กลับเป็นญาติผู้ใหญ่ในตระกูลผู้ถือที่ดินที่มีสิทธิ์จนกว่าทายาทจะครอบครองที่ดินนั้นได้ด้วยตนเอง เจ้าที่ที่ไม่มีสิทธิ์ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องการแต่งงานของบุตรธิดาผู้เสียชีวิต กฎหมายกำหนดเกณฑ์ในการบรรลุนิติภาวะสำหรับทายาทผู้ถือที่ดินแบบ “ฟรี ซ็อคเค็จ” ว่ามีอายุครบ 14 ปีบริบูรณ์ แตกต่างกับทายาทผู้ถือที่ดินในแบบอื่นที่บรรลุนิติภาวะเมื่ออายุครบ 21 ปีบริบูรณ์

“Villeinage” (วิลเลนเนจ) เป็นการถือที่ดินแบบ “ไพร่ที่” อังกฤษในสมัยยังใช้ระบบฟิวดัลมีคนกลุ่มหนึ่งเรียกว่า “Vilein” หรือ “Villani” แปลว่า “ไพร่ที่” ซึ่งถึงแม้จะไม่ใช้ทาส แต่ก็ถูกจำกัดสิทธิให้มีชีวิตติดอยู่แต่ในพื้นที่อันเป็นแดนเกิด เจ้าของที่ดินซึ่งไพร่ที่ได้ถือกำเนิดและใช้ชีวิตอยู่นั้นจึงเป็นเจ้าของของคนกลุ่มนี้ด้วย หากไพร่ที่หลบหนี เจ้าที่ก็มีสิทธิ์จับกุมตัวให้กลับมาอยู่ในพื้นที่เดิม เรียกในภาษาละตินว่า “de nativo habendo” แปลว่า “สิทธิกุมตัวไพร่ที่” การรับที่ดินบางส่วนของเจ้าที่มากินทำให้ไพร่ที่ต้องทำงานตอบแทนสัปดาห์ละสามวัน และมีเวลาทำงานของตัวเองอีกสามวัน เพราะศาสนาคริสต์ในสมัยโบราณถือเคร่งครัดในเรื่องการหยุดงานวันอาทิตย์ อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงฤดูใบไม้ร่วงอันเป็นฤดูเก็บเกี่ยวของยุโรป ไพร่ที่จะต้องทำงานให้กับเจ้าที่สัปดาห์ละห้าวัน โดยกฎหมายได้กำหนดปริมาณงานต่อหนึ่งวันไว้แน่นอน เช่น ถ้าเจ้าที่ใช้ให้วัวควาย กฎหมายก็มีกำหนดว่าวัวควายที่นวดภายในหนึ่งวันจะต้องได้กี่มัดกี่ถัง หรือถ้าเจ้าที่ใช้ให้ขุดคู กฎหมายก็วางอัตราไว้แล้วว่าต้องขุดได้กี่หลาต่อวัน หากไพร่ที่เป็นคนขยันสามารถจัดการปริมาณงานต่อหนึ่งวันได้เร็ว ก็จะมีเวลาที่กิจกรรมของตัวเองต่อในวันนั้น ๆ เจ้าที่มีอำนาจในการยึดทรัพย์และที่ดินทำกินจากไพร่ที่ตามใจชอบ โดยไพร่ที่ไม่มีสิทธิ์ฟ้องศาลหลวง ที่สำคัญคือถึงแม้จะมีอำนาจในการจำขังไพร่ที่ แต่เจ้าที่ที่ไม่มีสิทธิ์ทำร้ายร่างกายหรือทำให้เสียชีวิต เพราะตามกฎหมายอังกฤษ ชีวิตและร่างกายของคนในแผ่นดินอยู่ภายใต้การคุ้มครองของพระเจ้าแผ่นดิน หากใครทำร้ายร่างกายหรือทำให้ผู้อื่นถึงแก่ความตาย ก็จะต้องโทษเป็นมหันตโทษ กฎหมายยังกำหนดด้วยว่า หากคนที่ไม่ใช่เจ้าที่เข้าบุกรุกที่ดินหรือทำให้ทรัพย์สินของไพร่ที่เสียหาย ไพร่ที่ก็มีสิทธิ์ฟ้องร้องขอความยุติธรรม ต่อมามีการกำหนด

เพิ่มว่าคนถือที่ดินแบบไพร่ที่จะมีฐานะส่วนตัวบุคคลเป็นไพร่ที่หรืออาจไม่ใช่ไพร่ที่ก็ได้ ทั้งนี้เพราะเมื่อบ้านเมืองว่างเว้นจากสงคราม และพลเมืองมีจำนวนมากขึ้น ในอังกฤษมีคนที่เป็นไทแก่ตัวและต้องการที่ดินทำกินเป็นจำนวนมาก คนกลุ่มนี้เข้าถือที่ดินแบบ “ไพร่ที่” และทำงานตอบแทนเจ้าที่เช่นเดียวกับไพร่ที่ทุกอย่าง ที่ต่างกันคือเมื่อไม่ประสงค์จะทำมาหากินในที่ดินนั้นอีก คนที่เป็นไทแก่ตัวก็มีสิทธิ์โยกย้ายออกไปตามใจชอบ โดยเจ้าที่ไม่มีสิทธิ์จับกุมตัวให้กลับมาอยู่ในที่เดิมเหมือนกับไพร่ที่

จากสาระดังกล่าวสรุปได้ว่า รากเหง้าของระบอบฟิวด์ลเกิดขึ้นที่กรุงโรมเป็นแห่งแรกและในยุคที่รัฐบาลเสื่อมอำนาจจนไม่อาจคุ้มครองราษฎร ระบอบฟิวด์ลได้เป็นแบบแผนที่ใช้กันแพร่หลายในประเทศที่อยู่ในจักรวรรดิโรมันอย่างเช่นฝรั่งเศสซึ่งในสมัยนั้นเรียกว่าประเทศกอล การที่ชนป่าชื่อว่า “ฝรั่ง” หรือ “แฟรงค์” ในประเทศเยอรมันปัจจุบัน เข้าไปตีฝรั่งเศสและกลายเป็นเจ้าของดินแดนนั้น ได้ทำให้ระบอบฟิวด์ลที่ใช้ในฝรั่งเศสมีความแตกต่างจากแบบแผนเดิมของโรมัน พลวัตของระบอบฟิวด์ลแสดงออกอย่างชัดเจนเมื่อกษัตริย์จากเมืองนอร์มันดีของฝรั่งเศสเข้ามาไปตีเกาะอังกฤษใน ค.ศ. 1066 ได้ทำให้ระบอบฟิวด์ลกลายเป็นระบอบการปกครองของอังกฤษ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของหลักเกณฑ์ที่ที่ดินทั้งหมดในประเทศเป็นของพระมหากษัตริย์ สมกับพระนามที่พระองค์เป็นเจ้าแผ่นดินอย่างแท้จริง

เมื่อที่ดินกลายเป็นพันธะระหว่างเจ้าของที่กับผู้ถือที่อยู่จริงจึงในสมัยที่กษัตริย์วงศ์คาโรลิงเจียนของฝรั่งเศสเข้าถือที่ดินจากวัดเพื่อทำประโยชน์เลี้ยงทหาร ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับอาณาจักร โดยฝ่ายอาณาจักรต้องจ่ายเงินบำรุงวัดอารามเป็นเครื่องตอบแทน ส่วนการที่กษัตริย์วงศ์คาโรลิงเจียนนำที่ดินที่ถือจากวัดมาให้ขุนนางและแม่ทัพนายกองถือช่วงต่อ ได้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าแผ่นดินกับผู้ถือที่ดินจากพระองค์โดยตรง โดยผู้ถือที่ดินได้ตอบแทนด้วยการออกรบให้ ไม่เพียงเท่านั้น เรื่องที่ผู้ถือที่ดินจากพระเจ้าแผ่นดินโดยตรงอนุญาตให้ประชาชนเข้ามาถือที่ดินจากตนอีกต่อหนึ่ง ยังทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างข้าที่กับเจ้าที่ในสังคมอังกฤษสมัยโบราณมีรายละเอียดปลีกย่อยลงไปอีก และทำให้ระบอบฟิวด์ลพัฒนาสู่จุดที่สมบูรณ์ โดยมีการแบ่งลักษณะของการถือที่ดิน พร้อมกับภาระหน้าที่ซึ่งผู้ถือที่ดินจะต้องปฏิบัติต่อนายรวม 6 ลักษณะ คือ “Frankalmoign” “Knight's Service” “Grand Serjeantry” “Petty Serjeantry” “Free Socage” และ “Villeinage”

การแบ่งวรรณะโดยใช้ศักดินาเป็นหลักยึด

การแบ่งวรรณะโดยใช้ศักดินาเป็นหลักยึดปรากฏในสังคมอังกฤษสมัยที่ปกครองด้วยระบอบฟิวเดิล รวมถึงสังคมไทยซึ่งเริ่มใช้ตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

การแบ่งวรรณะโดยใช้ศักดินาเป็นหลักยึดในสังคมอังกฤษ

การถือที่ดินในระบอบฟิวเดิลของอังกฤษสะท้อนการแบ่งวรรณะในสังคมอย่างชัดเจน เพราะเป็นที่มาของการกำหนดฐานันดรต่าง ๆ และเป็นที่มาของส่วนประกอบในการประชุมรัฐสภาอังกฤษ ม.ร.ว. คีตกุทธี ปราโมช (2548: 76) ให้ความรู้ว่ารัฐสภาอังกฤษที่เรียกว่า “ปาร์เลียเมนต์” (Parliament) มีอยู่แล้วในระบอบฟิวเดิล เนื่องจากธรรมเนียมบังคับให้พระเจ้าแผ่นดินต้องประชุมข้าแผ่นดินทั้งหมดเพื่อขอความเห็นชอบในกรณีที่จะเรียกเงินช่วยราชการซึ่งอยู่นอกเหนือจากการใช้จ่ายในพิธีครอบพระราชาโอรสองค์ใหญ่เป็นนายทหารอัศวิน การอภิเษกสมรสพระราชาธิดาองค์ใหญ่ และเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายองค์พระเจ้าแผ่นดินเมื่อถูกจับ การที่พระเจ้าแผ่นดินต้องประชุมผู้แทนที่มาจากหัวเมืองต่าง ๆ เพื่อเรียกเงินมาใช้ในท้องที่ทำให้รัฐสภาอังกฤษได้ก่อบังเกิดขึ้น

รัฐสภาอังกฤษประกอบด้วย “3 estates” โดยมีผู้แปลคำ “estate” เป็นภาษาไทยว่า “ฐานันดร” อย่างไรก็ตาม ม.ร.ว. คีตกุทธี ปราโมช (2548: 76–88) อธิบายว่าแรกเริ่มเดิมที คำว่า “estate” มีความหมายถึงที่ดินมากกว่าที่จะเป็นฐานะของบุคคล การประชุม “3 estates” ที่เป็นรัฐสภาอังกฤษนั้นเรียกว่าเป็นการประชุมแผ่นดิน อันหมายถึงการประชุมของผู้ถือที่ดินแบบสมณะ ผู้ถือที่ดินแบบทหารและผู้ถือที่ดินอิสระแบบอื่น ๆ ยกเว้นแต่ผู้ถือที่ดินแบบไพร่ที่ซึ่งไม่มีสิทธิใด ๆ เกี่ยวกับที่ดินที่กำลังอาศัยเท่านั้นที่ไม่มีสิทธิ์ส่งตัวแทนเข้าร่วมการประชุม จากความหมายเดิมที่เกี่ยวกับที่ดินโดยตรง คำ “estate” ก็มีพลวัตเรื่อยมาจนในที่สุดได้สื่อความหมายถึงฐานะของบุคคลหรือฐานันดร การประชุมรัฐสภาอังกฤษประกอบด้วยฐานันดรสามระดับได้แก่สมณะ (Clergy) หมายถึงผู้ที่สวดอ้อนวอนพระเจ้า (Those who pray) บารอน (Barons) หมายถึงผู้ทำศึก (Those who fight) และคนสามัญ (Commons) ที่หมายถึงผู้ทำกรงาน (Those who work)

สมณะที่เข้าร่วมการประชุมรัฐสภาได้แก่พระราชาคณะชั้นบิชอปซึ่งเทียบได้กับเจ้าคณะจังหวัดในสังฆมณฑลของไทย และพระคณาธิการ (Abbot) โดยได้รับหมายเรียกเป็นส่วนบุคคล และมีการกำหนดชื่ออย่างชัดเจนลงในหมายเรียก ฐานะของสมณะกลุ่มนี้ในขั้นแรกเป็นเพียงผู้ถือที่ดินกัลปนาที่พระเจ้าแผ่นดินให้แก่ศาสนา อันเป็นการถือที่ดินแบบ “Frankalmoign”

แต่ต่อมาสมณะมีฐานะเพิ่มขึ้นคือเป็นหัวหน้าผู้ถือที่ดินของพระเจ้าแผ่นดิน ที่ดินที่ถืออยู่ในกรณีนี้เป็นที่ดินอันมีภาระในทางทหาร สมณะกลุ่มนี้จึงเป็นทั้งสมณะและขัตติยะหรือนักรบด้วยในขณะเดียวกัน

ในการเรียกประชุมรัฐสภาอังกฤษ ถึงแม้พระราชอาคณและขุนนางจะได้รับหมายรับสั่งจากพระเจ้าแผ่นดินเหมือนกัน แต่เนื้อความในหมายรับสั่งนั้นมีความแตกต่าง ในหมายรับสั่งที่เรียกตัวขุนนางมีข้อความบอกให้มาประชุมด้วย “ความซื่อสัตย์และความเคารพ” หรือ “ด้วยความเคารพและความจงรักภักดีที่ท่านมีผูกพันต่อตัวเรา” แต่ในหมายรับสั่งของพระที่ทรงสมณศักดิ์ชั้นบิชอปไม่ปรากฏคำว่า “ความเคารพ” แต่ให้มาประชุม “ด้วยความซื่อสัตย์และกรุณา” ถึงแม้เป็นการถือที่ดินจากพระเจ้าแผ่นดิน สมณะก็ต้องเข้าพิธีมอบตัวเช่นเดียวกับขุนนาง

สมณะที่เป็นพระคณาธิการส่วนใหญ่มีฐานะทั้งในทางโลกและทางธรรม โดยฐานะในทางโลกเกิดจากการที่วัดอารามที่สมณะเป็นสมภารถือที่ดินจากพระเจ้าแผ่นดินในแบบทหาร อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่สมณะไม่ได้ถือที่ดินแบบมีข้อผูกมัดทางทหาร ก็มีสิทธิ์ที่จะไม่เข้าร่วมการประชุมรัฐสภาโดยพระเจ้าแผ่นดินไม่มีอำนาจบังคับเหมือนกับพระคณาธิการที่ถือที่ดินแบบทหาร พระคณาธิการสูญสลายไปเมื่ออังกฤษเปลี่ยนการนับถือศาสนาจากนิกายโรมันคาทอลิกเป็นนิกายโปรเตสแตนต์และมีการล้มเลิกวัดอารามต่าง ๆ สมณะที่เข้าร่วมการประชุมรัฐสภาจึงเหลือแต่ผู้ทรงสมณศักดิ์ และเข้าประชุมในฐานะเป็นขุนนางมากกว่าที่จะเป็นสมณะ เหล่านี้ทำให้รัฐสภาอังกฤษต้องบัญญัติศัพท์สำหรับเรียกขุนนางไว้สองแบบได้แก่ “ขุนนางธรรม” (Lords Spiritual) และ “ขุนนางโลก” (Lords Temporal)

ฐานันดรที่สองเรียกว่า “บารอน” (Baron) ในภาษาฝรั่งเศสเก่าคำว่า “baron” แปลว่า “ผู้ชาย” ขณะที่คำว่า “feme” แปลว่า “ผู้หญิง” แต่คำว่า “baron” ที่ใช้ในระบอบพิวตัสของอังกฤษสื่อความถึง “คนผู้มีนาย” หรือ “คนของพระเจ้าแผ่นดิน” อันประกอบด้วยผู้ที่ถือที่ดินจากพระเจ้าแผ่นดิน ความเป็นบารอนไม่ได้อยู่ที่เชื้อสายคือไม่จำเป็นต้องมาจากตระกูลสูงศักดิ์อย่างเดียว บารอนจึงเป็นตำแหน่งขุนนางชั้นต่ำสุดที่ได้เข้าร่วมการประชุมรัฐสภา สำหรับตำแหน่งขุนนางที่เหนือกว่าบารอนได้แก่ดยุก (Duke) ซึ่งเป็นชั้นสูงสุด รองลงมาคือเออร์ล (Earl) และไวส์เคาต์ (Viscount) ทั้งนี้ ดยุกและไวส์เคาต์เป็นตำแหน่งที่มีมาในภายหลัง เดิมทีเดียวในอังกฤษมีแต่ตำแหน่งเออร์ลที่เป็นขุนนางซึ่งเป็นการย่อมาจากคำว่า “Cordeman” ที่แปลว่า “แก่บ้าน”

ประเทศอังกฤษในยุคก่อนที่กษัตริย์จากเมืองนอร์มันดีของฝรั่งเศสจะเข้าครอบครอง อันเป็นยุคก่อนที่จะมีการใช้ระบอบฟิวคัลนั้น มีตำแหน่งขุนนางเพียงตำแหน่งเดียวคือเออร์ล และเป็นผู้มีอำนาจปกครองราชการในท้องที่ของตนเอง ครั้นกษัตริย์นอร์มันดีเข้ามาครอบครอง ดินแดน ก็ได้ตั้งข้าหลวงดูแลราชการในไชร์ (Shire) ต่าง ๆ แห่งละหลาย ๆ คน ข้าหลวงเหล่านี้มีชื่อเรียกว่า “เชริฟ” (Sheriffs) สำหรับขุนนางตำแหน่งเออร์ลที่มีอยู่แต่เดิม แม้จะถูกตัดอำนาจในการปกครองไปแล้ว แต่กษัตริย์นอร์มันดีก็ยังอนุญาตให้ถือที่ดินที่ต่อจากพระเจ้าแผ่นดินและถือเป็น “บารอนใหญ่” (Barones majores) โดยได้รับหมายรับสั่งเฉพาะตัวเรียกให้เข้าประชุมรัฐสภา ในขั้นแรกบารอนอันเป็นฐานันดรที่สองกอบปรแต่ผู้ถือที่ดินจากพระเจ้าแผ่นดิน การเข้าประชุมรัฐสภาจึงเป็นทั้งสิทธิและหน้าที่ และทายาทของบารอนก็จะได้รับหมายรับสั่งต่อไป สิทธิในการเข้าร่วมประชุมรัฐสภาอังกฤษจึงเป็นสิทธิ์ที่ตกถึงทายาท ต่อมาในรัชสมัยพระเจ้าเฮนรีที่ 6 แห่งกรุงอังกฤษมีการตั้งบารอนโดยสัญญาบัตร อันประกอบด้วยบุคคลที่ทำความดีความชอบในราชการ บารอนกลุ่มนี้ไม่จำเป็นต้องถือที่ดินจากพระเจ้าแผ่นดิน ถือเป็น “บารอนน้อย” (Barones minores) และมีสิทธิเข้าร่วมการประชุมรัฐสภาด้วย

ความแตกต่างระหว่างบารอนใหญ่กับบารอนน้อยมีหลายอย่าง อันดับแรกคือบารอนใหญ่เสียเงินช่วยเหลือราชการด้วยการส่งตรงไปที่คลังหลวง ส่วนบารอนน้อยต้องส่งให้ข้าหลวงใหญ่แทน ประการที่สองคือในเวลาไปราชการทัพ บารอนใหญ่จะยกทัพไปในฐานะเป็นนายทัพมีไพร่พลที่เป็นของตัวเอง ขณะที่บารอนน้อยต้องอยู่ใต้บังคับบัญชาของข้าหลวง ในประการที่สามเมื่อพระเจ้าแผ่นดินเรียก “บารอน” เข้าประชุมรัฐสภา หากเป็นบารอนใหญ่จะได้รับหมายรับสั่งเฉพาะตัว แต่ถ้าเป็นบารอนน้อยข้าหลวงจะเป็นฝ่ายเกณฑ์ให้เข้าร่วมการประชุมตามหมายรับสั่งที่มีมาถึงข้าหลวง นอกจากนั้น มรรคาแห่งการสืบทอดตำแหน่งสมาชิกสภาขุนนางก็สะท้อนการแบ่งชั้นวรรณะในหมู่ขุนนางอังกฤษอย่างชัดเจน บารอนใหญ่และบารอนน้อยล้วนเป็นสมาชิกของสภาขุนนางอังกฤษ แต่เมื่อบารอนใหญ่เสียชีวิตลง ทายาทก็จะได้รับหมายรับสั่งจากพระเจ้าแผ่นดินเพื่อให้การเป็นสมาชิกสภาขุนนางเป็นไปอย่างถูกต้องสมบูรณ์ตามขนบประเพณี แต่หากบารอนน้อยเสียชีวิต ทายาทก็จะได้รับทั้งบรรดาศักดิ์และเป็นสมาชิกสภาขุนนางทันทีโดยปราศจากหมายรับสั่ง ระเบียบข้อนี้ทำให้ขุนนางที่เข้าร่วมการประชุมรัฐสภาอังกฤษมีสองประเภทคือ ขุนนางโดยหมายรับสั่ง (Peers by writ) และขุนนางสัญญาบัตร (Peers by letters patent) ในประเทศอังกฤษหลังระบอบฟิวคัลถูกล้มเลิก ที่ดินของขุนนางโดยหมายรับสั่งก็ค่อย ๆ ลดลงหรืออาจหมดสิ้นไป ผนวกกับกฎหมายที่อนุญาตให้ขุนนางมีสิทธิ์ไอนที่ดินให้แก่ผู้อื่นหรือขายที่ดินได้โดยที่ไม่ต้องขอพระราชทานอนุญาต ทำให้ขุนนางไม่มีข้อผูกมัดกับ

พระเจ้าแผ่นดินในฐานะเป็นข้าที่อีก กระนั้นก็เป็นธรรมเนียมประเพณีที่ทนายทของขุนนาง โดยหมายรับสั่งจะได้รับหมายรับสั่งให้เข้าร่วมการประชุมรัฐสภาสืบกันต่อมา

นอกจากพระราชอาชญาและบารอนแล้ว ในสภาขุนนางอังกฤษยังมีองคมนตรี ผู้พิพากษาตราการ และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายยุติธรรม ที่ได้รับหมายรับสั่งให้เข้าประชุม รัฐสภาเป็นรายบุคคล เพราะสภาขุนนางไม่เพียงทำหน้าที่นิติบัญญัติ แต่ในอดีตเคยเป็นศาล สูงสุดด้วย จึงต้องมีสมาชิกส่วนหนึ่งที่เป็นผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมายเพื่อให้การปฏิบัติหน้าที่ ในฐานะศาลสูงสุดเป็นไปด้วยความถูกต้องชอบธรรม นักกฎหมายเหล่านี้แม้จะไม่มีที่ดินและ ไม่มีบรรดาศักดิ์ แต่ในเมื่อเข้ามาเป็นสมาชิกสภาขุนนางแล้วก็ต้องถือว่าเป็นขุนนางด้วย ในภาษาอังกฤษเรียกว่า “Law Lords” แปลว่า “ขุนนางกฎหมาย” ในการพูดกับผู้พิพากษา จึงต้องใช้ศัพท์อย่างเดียวกันกับขุนนางคือ เรียกผู้พิพากษาว่า “My Lord” โดยคำรับ และเป็นคำต่อท้ายคำปฏิเสธด้วย ไม่ใช่ “Yes Sir” หรือ “No Sir” ดังที่ใช้ในกรณีอื่น ๆ

ฐานันดรที่สามคือ “Commons” หรือฐานันดรสามัญ ในสมัยที่อังกฤษปกครองด้วย ระบบพิวตัล “สามัญ” ไม่ได้หมายถึงปวงชนแต่เป็นกลุ่มชนที่รวมกันอยู่ในรูปขององค์การ (Organized bodies) คำว่า “commons” ในภาษาอังกฤษมีรากศัพท์มาจากคำว่า “commune” ในภาษาฝรั่งเศส เพราะกฎหมายเก่าของอังกฤษใช้ภาษาละตินและภาษาฝรั่งเศสเป็นพื้นฐาน อันสืบเนื่องมาจากผู้ปกครองอังกฤษเป็นกษัตริย์นอร์มันดีที่เข้ามาจากประเทศฝรั่งเศส คำว่า “commune” ในภาษาฝรั่งเศสหมายถึงชนที่ตั้งกันอยู่เป็นหมู่เหล่า มีการปกครอง และมีเจ้าหน้าที่ ปกครองภายในหมู่เหล่านั้น อันหมายถึงจังหวัด (Boroughs) หรือมณฑล (Shires) คนที่เข้าร่วม การประชุมรัฐสภาในระบบพิวตัลอังกฤษจึงไม่ได้เป็นผู้แทนของปวงชน แต่เป็นผู้แทนของ องค์การปกครองมณฑลหรือจังหวัด เมื่อพระเจ้าแผ่นดินต้องเรียกประชุมรัฐสภาเพื่อขออนุมัติ เงินช่วยราชการ ก็จะมีหมายรับสั่งถึงข้าหลวง (Sheriffs) ในแต่ละมณฑล (Shires) เพื่อให้ส่ง “Knight of the shires” ที่แปลว่า “อัศวินประจำมณฑล” มาร่วมการประชุมรัฐสภาในฐานะ “commons”

คำถามที่เกิดตามมาคือเพราะเหตุใดผู้แทนขององค์การปกครองมณฑลจะต้องเป็นอัศวิน ในสมัยที่พิวตัลลิสต์ยังเป็นระบบการปกครองของอังกฤษ มณฑลแต่ละแห่งมีอำนาจในการตั้ง ศาลพิพากษาคดีแพ่ง ในกรณีศาลมณฑลตัดสินคดีไม่ยุติธรรม คู่ความก็มีสิทธิ์ยื่นฎีกาต่อศาล หลวงและเป็นหน้าที่ของศาลหลวงที่จะต้องพิจารณาคดีอีกครั้ง ทั้งนี้ ไม่ใช่การพิจารณาคดี ระหว่างคู่ความคือโจทก์กับจำเลย แต่เป็นการพิจารณาคดีระหว่างผู้ยื่นฎีกากับศาลมณฑล ศาลมณฑลจึงต้องส่งตัวแทนไปพิสูจนให้ศาลหลวงเห็นว่าตนได้ตัดสินความอย่างยุติธรรมแล้ว โดยตัวแทนประกอบด้วยอัศวินประจำมณฑล 4 คนที่ศาลมณฑลเป็นฝ่ายคัดเลือก ส่วนเหตุผลที่

ตัวแทนของศาลมณฑลจะต้องเป็นอัศวินก็เพราะศาลอังกฤษในสมัยโบราณไม่นิยมพิจารณาความเป็นอรรถคดี แต่คู่ความมักจะทำรบกันตัวต่อตัวเพื่อตัดสินแพ้ชนะ ผู้ยื่นฎีกาต่อศาลหลวงจึงมีสิทธิ์ขอให้มีการพิจารณาคดีด้วยการสู้รบ (trial by battle) ดังนั้น ศาลมณฑลจึงต้องส่งนักรบเข้ามาพิสูจนความบริสุทธิ์ของตนในศาลหลวงแทนที่จะเป็นการส่งผู้ชำนาญอรรถคดีมาแถลงเหตุ อย่างไรก็ตาม อัศวินที่ถูกเลือกนอกจากจะต้องชำนาญการสู้รบแล้ว ยังต้องมีความรู้ด้านกฎหมายในระดับหนึ่งด้วย อัศวินประจำมณฑลเป็นตัวแทนของมณฑลทั้งในกรณีที่ต้องต่อสู้คดีในศาลหลวง และในกรณีที่พระเจ้าแผ่นดินเรียกประชุมรัฐสภา โดยพระเจ้าแผ่นดินส่งหมายรับสั่งถึงข้าหลวงในมณฑล และสั่งให้ส่งอัศวินที่ซื่อสัตย์และไว้วางพระราชหฤทัยได้จำนวน 2 คนเข้าประชุมรัฐสภา ฝ่ายข้าหลวงก็จะส่งต่อไปที่ศาลมณฑล และศาลมณฑลมีหน้าที่คัดเลือกอัศวินส่งมาให้ข้าหลวงเพื่อที่ข้าหลวงจะส่งตัวอัศวินไปให้พระเจ้าแผ่นดินอีกต่อหนึ่ง

“Commons” ที่เป็นตัวแทนของมณฑลหรือจังหวัดในการเข้าร่วมประชุมรัฐสภาอังกฤษนอกจากอัศวินประจำมณฑลแล้ว ยังต้องมี “Burgesses” 2 คนที่เป็นสมาชิกของ “กรมการจังหวัด” รวมถึง “กรมการนคร” (Citizens) ของนครรัฐอีก 2 คน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช อธิบายว่าคำ “borough” ตรงกับคำว่า “ปรุ” หรือ “เมือง” ในภาษาไทย ดังนั้น “burgesses” ที่หมายถึงคณะบุคคล 12 คนที่ทำหน้าที่ปกครอง “borough” จึงแปลว่า “กรมการจังหวัด” ในระดับรองลงมาจากหมู่บ้าน (Villata) ต่าง ๆ จะมีผู้ใหญ่บ้าน (Reeve) เป็นผู้ปกครองและมีสภารัตริอีก 4 คนเป็นผู้ช่วย ในภาษาอังกฤษโบราณเรียกสภารัตริกลุ่มนี้ว่า “best man” แปลว่า “คนดี” สรุปได้ว่า “commons” ที่เป็นฐานันดรที่สามในการประชุมรัฐสภาในระบบปิวดัลอังกฤษประกอบด้วยตัวแทนของมณฑลต่าง ๆ ในแผ่นดินในอัตรามณฑลละ 6 คนได้แก่ “knight of the shires” 2 คน “burgesses” 2 คน และ “citizens” อีก 2 คน

องค์ประกอบในที่ประชุมรัฐสภาอังกฤษดังที่กล่าวมาได้สะท้อนถึงการแบ่งชั้นวรรณะในสังคมสมัยที่ปกครองด้วยระบอบปิวดัล ผู้เข้าร่วมการประชุมมีสามระดับคือสมณะ ขุนนางและคนสามัญ ฐานะสูง-ต่ำของฐานันดรทั้งสามประจักษ์จากการได้รับหมายรับสั่งจากพระเจ้าแผ่นดิน ในขณะที่สมณะและขุนนางผู้ใหญ่ได้รับหมายรับสั่งเป็นการส่วนตัว ขุนนางที่เป็นบารอนน้อยและคนสามัญอันเป็นฐานันดรที่สามไม่ได้รับหมายรับสั่ง กลับต้องรับคำสั่งมาจากข้าหลวง ไม่เพียงเท่านั้น ภายในฐานันดรเดียวกันก็มีการแบ่งชั้นแยกย่อยลงไปอีกโดยใช้เกณฑ์การถือที่ดินจากพระเจ้าแผ่นดินมาเป็นหลักยึด สมณะที่เป็นพระคณาธิการมีทั้งกลุ่มที่ถือที่ดินแบบมีข้อผูกมัดทางทหารและกลุ่มที่ไม่ได้ถือที่ดินแบบมีข้อผูกมัดทางทหาร ในขณะที่กลุ่มแรกต้องร่วมการประชุมโดยบังคับ กลุ่มที่สองกลับมีสิทธิ์ไม่เข้าร่วมได้ ชั้นขุนนางอังกฤษ

ที่เป็นฐานันดรที่สองก็แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มย่อยได้แก่บารอนใหญ่ บารอนน้อย และที่ประกอบด้วยของคมนตรี ผู้พิพากษาตราการและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายยุติธรรม อย่างไรก็ตาม ขุนนางที่มีความผูกพันกับพระเจ้าแผ่นดินในฐานะข้าที่มีแต่บารอนใหญ่เท่านั้น บารอนน้อยและขุนนางในกลุ่มย่อยที่ 3 ถึงแม้จะมีลักษณะคล้ายกันคือไม่จำเป็นต้องถือที่ดินจากพระเจ้าแผ่นดิน กระนั้นก็มีการแบ่งแยกกันอีก คือ ขุนนางในกลุ่มย่อยที่ 3 ได้รับหมายรับสั่งให้เข้าประชุมรัฐสภาเป็นรายบุคคล แต่บารอนน้อยจะต้องรอคำสั่งจากข้าหลวง ตัวแทนของฐานันดรที่ 3 หรือฐานันดรสามัญในการเข้าร่วมประชุมรัฐสภาอังกฤษก็มีการแบ่งสัดส่วนกันอย่างชัดเจน ผู้แทนในแต่ละมณฑลประกอบด้วยอัศวินประจำมณฑล 2 คน สมาชิกกรมการจังหวัด 2 คน และสมาชิกกรมการนครอีก 2 คน ในส่วนนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่ได้ให้รายละเอียดเรื่องการแบ่งชั้นวรรณะระหว่างผู้แทนของกลุ่มย่อยทั้งสาม จุดเหมือนกันของฐานันดรที่สามในฐานะเป็นส่วนประกอบการประชุมรัฐสภาอังกฤษคือเข้าร่วมการประชุมในฐานะเป็นตัวแทนของมณฑล และล้วนแต่ถูกเสนอชื่อโดยข้าหลวง

การแบ่งวรรณะโดยใช้ศักดินาเป็นหลักยึดในสังคมไทย

ข้อมูลการแบ่งวรรณะด้วยการใช้ศักดินาเป็นหลักยึดส่วนใหญ่ที่ปรากฏในหนังสือ “ฝรั่งศักดินา” ไม่เพียงให้ความรู้ในเรื่องการแบ่งวรรณะในระบอบศักดินาของสังคมตะวันตกเท่านั้น แต่ยังมีข้อมูลของสังคมไทยประกอบด้วยอย่างประปรายในลักษณะการอ้างอิงเทียบเคียงเพื่อให้เห็นถึงความแตกต่าง นอกจากนั้น บทบรรยายหัวข้อ “ระบบสังคมและเศรษฐกิจของเมืองชัยนาทสมัยโบราณ” ที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช บรรยาย ณ วัดมหาธาตุอำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2510 ซึ่งภายหลังได้รวบรวมไว้ในหนังสือ “สามนคร” ก็เป็นงานที่มีคุณค่าอย่างยิ่งฉบับหนึ่ง เพราะทำให้เข้าใจระบอบศักดินาในบริบทของสังคมไทย รวมถึงความแตกต่างในฐานะของพระมหากษัตริย์และระบบการเมืองการปกครองระหว่างราชอาณาจักรสุโขทัยกับราชอาณาจักรอยุธยา

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (2553 : 23-44) กล่าวว่าสิ่งที่พระราชอาชิตยอยู่ในฐานะเป็นทั้งพระมหากษัตริย์และจอมทัพ ส่งผลให้ระบอบการปกครองและระบบสังคมที่ตั้งขึ้นใหม่ในกรุงศรีอยุธยาในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เป็นระบอบที่ไม่ซ้ำกับใคร และได้ใช้ติดต่อกันเรื่อยมาจนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ชาวไทยมักเรียกระบอบนี้ว่า “ระบอบศักดินา” อย่างไรก็ตาม ระบอบศักดินาของไทยกับระบอบฟีวตัลหรือฟีวตัลลิสม์ของตะวันตกมีความแตกต่างกันมาก กล่าวคือ ในขณะที่ระบอบฟีวตัลของตะวันตกใช้ที่ดินเป็นเกณฑ์ในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม ระบอบศักดินาของไทยกลับใช้

ศักดิ์ของบุคคลเป็นตัวกำหนด โดยวัดศักดิ์ออกมาเป็นจำนวนไรอันเป็นมาตราที่ใช้วัดที่ดิน ทั้งนี้ เพราะไทยเป็นดินแดนแห่งกสิกรรม ประชาชนจึงมักคุ้นกับไรที่เป็นมาตราวัดที่ดินมากกว่า อย่างอื่น “คักดินา” ในบริบทของสังคมไทยจึงหมายถึงศักดิ์แห่งบุคคลที่แสดงตามจำนวนไร สมมุติ ไม่ใช่ไรนาที่บุคคลนั้นมีสิทธิ์ครอบครองอย่างแท้จริง แต่นักวิชาการส่วนใหญ่ได้ตีความระบอบคักดินาของไทยโดยอิงบริบทของสังคมตะวันตกแทนที่จะอาศัยบริบทของสังคมไทย จึงทำให้เกิดความเข้าใจผิดว่าระบอบคักดินาที่ใช้กันตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นผลที่สืบเนื่องมาจากการถือที่ดิน

สังคมไทยในสมัยโบราณ คนที่เป็นไทแก่ตัวทุกคนจะต้องมีคักดินา โดยแบ่งบุคคล ออกเป็น 2 ชั้น ผู้ที่มีคักดินาตั้งแต่ 400 ไร่ขึ้นไปเรียกว่า “ผู้ดี” ส่วนสามัญชนทั่วไปมีคักดินาชั้นแรกที่ดีตัวมาตั้งแต่แรกปฏิสนธิในอัตราคนละ 25 ไร่ ถ้าบุคคลมีฐานะยากจนลง เช่น เป็นหนี้สินจนต้องตกเป็นทาสของผู้อื่น คักดินาที่มีมาแต่แรกปฏิสนธิก็จะสูญสิ้นตามไปด้วย ในทางตรงกันข้ามหากทำความดีความชอบในทางราชการก็จะได้รับคักดินาเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ คักดินาที่คำนวณเป็นจำนวนไรนี้เป็นเครื่องกำหนดสิทธิและหน้าที่ของบุคคลในสังคมอย่างแน่นอนตายตัว

ผู้ที่มีคักดินาตั้งแต่ 400 ไร่ขึ้นไปหรือที่เรียกว่า “ผู้ดี” นั้นมีสิทธิบางอย่างที่เหนือกว่าผู้มีคักดินาต่ำกว่า 400 ไร่ ในประการแรก ผู้ดีและสมาชิกในครอบครัวจะไม่ถูกเกณฑ์ไปทำงานในราชการหรือที่เรียกว่า “เลกสม” แต่อาจได้รับมอบหมายให้ควบคุมดูแลราชการต่าง ๆ แทนประการที่สอง หากผู้ดีอยู่ในพระราชกำหนดกฎหมาย และประเพณีหน้าที่โดยดี จะได้ดำรงฐานะและศักดิ์จนกระทั่งเสียชีวิต ประการที่สาม เมื่อมีคดีความถึงโรงศาล หากไม่ใช่คดีที่เป็นอาญาแผ่นดิน ผู้ดีก็ไม่ต้องขึ้นศาลด้วยตัวเอง แต่มีสิทธิ์ส่งผู้แทนไปว่าความให้ ผู้มีคักดินาสูงจึงต้องมีกลุ่มคนที่เรียกว่า “ทนาย” ประจำสำหรับใช้สอย คือ มีคนที่มีความรู้ทางกฎหมายและมีความชำนาญในการว่าความด้วย “ทนาย” จึงเป็นที่มาของคำศัพท์ “ทนายความ” ที่ใช้กันต่อมาจนถึงปัจจุบัน และประการสุดท้ายคือ ผู้ดีมีสิทธิ์เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในขณะที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกขุนนาง

ควบคู่กับสิทธิที่มีอยู่เหนือบุคคลผู้มีคักดินาต่ำกว่า 400 ไร่ ผู้ดีจึงมีภาระหน้าที่หลายอย่าง เช่น ในกรณีที่มีการทำร้ายร่างกายผู้ที่มีคักดินาต่ำกว่าและศาลได้พิพากษาให้เป็นฝ่ายแพ้คดี ผู้ดีจะถูกปรับตามสูตรที่ต้องคูณค่าปรับมาตรฐานกับคักดินาของจำเลยด้วย นอกจากนี้ ผู้ดียังต้องรับผิดชอบต่อพระเจ้าแผ่นดินในเรื่องการควบคุมคนจำนวนหนึ่ง ซึ่งมีพลกำลังและร่างกายอันสมบูรณ์สำหรับใช้ในราชการทัพหรือในราชการอื่น ๆ จำนวนคนที่ผู้ดีต้องเตรียมพร้อมไว้ให้พระเจ้าแผ่นดินเรียกใช้เมื่อต้องการ จะคำนวณด้วยการนำคักดินาของผู้ดีมาหารกับ

ตัวเลข 25 ซึ่งเป็นศักดิ์นาขั้นต่ำสุดของแต่ละบุคคล ตัวอย่าง เช่น ถ้าหากผู้ใดมีศักดิ์นา 10,000 ไร่ ก็จะต้องรับผิดชอบผู้คนที่พระเจ้าแผ่นดินจะเรียกใช้ในราชการรวม 400 คน อีกทั้งผู้ดียังต้องรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ ความผาสุก และความปลอดภัยของคนที่อยู่ในสังกัด หากคนที่อยู่ในสังกัดเกิดถ้อยร้อยหรือต้องคดี ผู้ดีในฐานะเจ้านายก็ต้องแก้คดีให้

ในระบบศักดินาของไทย ชายฉกรรจ์ทุกคนที่มีศักดิ์นา 25 ไร่ยกเว้นพระภิกษุสงฆ์ จะต้องขึ้นทะเบียนเป็นไพร่สังกัดกรมกองต่าง ๆ ครั้นเมื่ออายุครบ 18 ปีบริบูรณ์ก็ต้องขึ้นทะเบียนเป็นไพร่สมตามกรมกองที่บิดาสังกัดเป็นเวลา 2 ปี ในระยะเวลา 2 ปีที่เป็นไพร่สมชายฉกรรจ์กลุ่มนี้ขึ้นตรงต่อเจ้ากรมหรือข้าราชการภายในกรมกองที่เจ้ากรมมอบหมายให้ดูแล โดยมีสิทธิ์ใช้สอยให้ทำกิจการใด ๆ ก็ได้ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการฝึกให้มีความพร้อมในการรับราชการต่อไป ครั้นชายฉกรรจ์มีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์จะต้องขึ้นทะเบียนเป็นไพร่หลวง ซึ่งอาจสังกัดกรมกองเดิมหรือจะเปลี่ยนมาสังกัดกรมกองอื่นก็ได้ ไพร่หลวงต้องรับราชการไปจนกระทั่งอายุครบ 60 ปีบริบูรณ์จึงปลดเกษียณ แต่ในกรณีที่ไพร่หลวงมีบุตรเป็นชายฉกรรจ์ที่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นไพร่หลวงมาแล้ว 3 คน ก็จะได้รับผลการผ่อนผันให้พ้นจากการรับราชการก่อนกำหนด

ในบันทึกของลาลูแบร์ (La Loubere) เกี่ยวกับการรับราชการในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา ไพร่หลวงต้องเข้ารับราชการเป็นเวลา 6 เดือนต่อหนึ่งในแบบที่ไม่ต้องติดต่อกัน กรมกองที่เป็นต้นสังกัดจะเรียกเข้ามาในเวลาไหนก็ได้สุดแล้วแต่ความจำเป็น โดยเมื่อรวมเวลารับราชการทั้งหมดแล้วจะต้องไม่เกิน 6 เดือนต่อปี ในสมัยกรุงธนบุรีเวลารับราชการได้ลดเหลือปีละ 4 เดือน และเมื่อถึงกรุงรัตนโกสินทร์ก็ลดลงเหลือเพียงปีละ 3 เดือนเท่านั้น การงานที่ไพร่หลวงต้องทำส่วนใหญ่เป็นราชการ บ้างทำหน้าที่เป็นทหารเช่นเป็นทหารล้อมพระราชวัง ถ้าสังกัดกรมกองอื่น ๆ เช่น กรมช่างสิบหมู่ก็ทำงานช่างต่าง ๆ และหากปรากฏว่าเป็นผู้ที่มีฝีมือดีหรือทำหน้าที่ราชการโดยดี ไพร่หลวงก็จะได้รับเบี้ยหวัดและได้เพิ่มศักดิ์นายยศถาบรรดาศักดิ์เป็นขุนนางต่อไป กิจการสาธารณะ เช่น การสร้างปราสาทราชวัง การสร้างบ่อน้ำ การสร้างถนนหนทาง รวมถึงการสร้างคลองและสะพานล้นลำน้ำเรียงด้วยกำลังแรงของไพร่หลวง สิ่งก่อสร้างของทางราชการไทยชั้นสุดท้ายที่สำเร็จด้วยกำลังแรงของไพร่หลวงคือกระโหลกกลาโหม นอกจากงานราชการแล้ว เจ้าขุนมูลนายก็อาจเรียกไพร่หลวงมาช่วงใช้เป็นการส่วนตัวบ้างในบางครั้ง อย่งไรก็ตาม มาตรา 25 กฎหมายลักษณะอาญาหลวงก็ได้กำหนดบทลงโทษเจ้าขุนมูลนายที่ใช้ไพร่หลวงทำกิจการส่วนตัวเกิน 1 วัน เกิน 2 วัน และเกิน 3 วัน ตามลำดับ สิ่งตอบแทนสำคัญที่ไพร่หลวงได้รับจากทางราชการคือเอกสารที่เรียกว่า “ตราภูมิคุ้มห้าม” อันเป็นเอกสารยกเว้นภาษีอากรเมื่อประกอบกรทำมาหากินในทุกกรณี

กรณีของการกะเกณฑ์ไพร่หลวง หากเป็นหัวเมืองที่อยู่ห่างไกลพระนครซึ่งการเข้ามา
รับราชการในเมืองหลวงอาจเป็นเรื่องไม่สู้สะดวก กรณีนี้ทำให้เกิดเลกสมขึ้นชนิดหนึ่งเรียกว่า
“เลกส่วย” มีหน้าที่หาวัตถุที่เป็นประโยชน์ต่อทางราชการส่งเข้ามาเป็นส่วย โดยที่เจ้าเมืองใน
หัวเมืองที่อยู่ไกลพระนครมีหน้าที่กำกับควบคุมให้ได้ส่วยตามจำนวนที่กำหนด ดังนั้น หัวเมืองที่
มีวัตถุที่เป็นประโยชน์แก่ทางราชการ เช่น ตะกั่ว ดีบุก หรือดินประสิว ส่วนมากเป็นหัวเมืองที่มี
เลกส่วยกันทั้งสิ้น

ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมไทยสมัยปกครองด้วยระบอบศักดินา
ดังกล่าวข้างต้นทำให้ทราบว่า ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับความหมายของคำว่า “ศักดินา”
ในภาษาไทยและในบริบทของสังคมไทยเกิดจากที่ชาวไทยใช้ไรร้อนเป็นมาตรฐานที่ใช้วัดพื้นที่นา
วัดศักดิ์ จากนั้นก็นำศักดินาที่คำนวณออกมาเป็นไร่เป็นเครื่องกำหนดสิทธิ หน้าที่ และฐานะของ
บุคคล ความสับสนในจำนวนศักดินาว่าหมายถึงพื้นที่นาที่บุคคลได้ครอบครองจริงทั้งที่เป็น
เพียงเลขสมมุติ ได้ทำให้เกิดกระแสการวิพากษ์วิจารณ์ระบอบศักดินาในยุคสมัยที่ ม.ร.ว.
คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังมีชีวิตอยู่ อนึ่ง ศักดินาของไทยเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล ไม่ได้ตกทอดถึง
บุตรหลานเหมือนดังการรับมรดก ศักดินาของชาวไทยในสมัยที่ปกครองด้วยระบอบศักดินา
จึงขึ้นอยู่กับความประพฤติและผลงาน ที่สำคัญคือถึงแม้พระมหากษัตริย์จะมีพระนามว่าเป็น
“พระเจ้าแผ่นดิน” แต่พระองค์กลับเป็นผู้ที่ไม่มีศักดินาเลยแม้แต่ไร่เดียว

การแบ่งวรรณะโดยใช้โคเป็นหลักยึด

ข้อมูลเกี่ยวกับการแบ่งวรรณะโดยใช้จำนวนโคที่มีอยู่ในความครอบครองเป็นหลักยึด
ปรากฏในสังคมอินเดียสมัยอริยะ รวมถึงสังคมแคว้นเบย์ทั้งในช่วงก่อนและหลังจากที่ได้พ้นจาก
การเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (2556: 16) ให้ข้อมูลว่าชนเผ่าอริยะใน
ชมพูทวีปถือการเลี้ยงสัตว์และกสิกรรมเป็นอาชีพหลัก ทำให้ปศุสัตว์โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เป็นโค
มีความสำคัญ โดยใช้ในการไถนา บรรทุกสินค้า เป็นแหล่งอาหารได้แก่เนมโคและอาหารที่ผลิต
ด้วยนมโค และหมู่บ้านทุกแห่งมีคนเลี้ยงโคหรือโคบาลร่วมกัน มีหน้าที่ตอนโคออกไปเลี้ยงใน
ตอนเช้าและนำกลับมาในตอนเย็น ในพระบาลีมีการกล่าวถึงช่วงเวลาอันเป็น “โคธลี” คือฝูง
จากฝูงโคขณะเดินกลับเข้าหมู่บ้านจากชายป่าที่โคออกไปหากินในตอนกลางวัน มูลโคนอกจาก
จะใช้ทำปุ๋ยแล้ว ยังมีประโยชน์อีกหลายอย่าง เช่น ใช้ทาพื้นบ้านเพราะถือว่าเป็นของบริสุทธิ์
ใช้เป็นส่วนประกอบในปัญจคาวระ ตลอดจนเป็นเชื้อเพลิงเมื่อตากแห้งแล้ว สถานที่สำหรับ
เลี้ยงโคนั้นตั้งอยู่นอกไร่นาของชุมชนเรียกว่า “โคจร” หญ้าฟางที่ใช้เลี้ยงโคของหมู่บ้านซึ่งถือเป็น

ทรัพย์ส่วนรวมก็เรียกว่า “โคจร” เช่นเดียวกัน ในพุทธประวัติหมู่บ้านซึ่งพระสงฆ์อาศัย
 บิณฑบาตเรียกว่า “โคจรคาม” หรือ “โคคาม” และข้าวสาลีซึ่งเป็นอาหารของอริยะก็เรียกใน
 ภาษาบาลีว่า “โคธุม” คำว่า “โคตร” ที่หมายถึงความสัมพันธ์ทางสายโลหิตแปลความหมาย
 ตรง ๆ ว่า “คอกวัว” หรือ “ฝูงวัว” เพราะคนที่อยู่ในโคตรเดียวกันก็เปรียบเสมือนอยู่ใน
 คอกเดียวกันหรือฝูงเดียวกัน เหตุที่กษัตริย์เมืองสวåtติยกษัตริย์ทำลายกษัตริย์ศากยวงศ์ของ
 พระพุทธเจ้าเกิดจากการแต่งงานข้ามวรรณะ เริ่มจากที่กษัตริย์สวåtติยส่งคนมาขอนางกษัตริย์
 ศากยวงศ์ไปเป็นภริยา ฝ่ายกษัตริย์ศากยวงศ์ก็ส่งนางศูทรที่เป็นหญิงรับใช้ไปให้ด้วยเพราะ
 รังเกียจ เมื่อกษัตริย์สวåtติยทราบเรื่องก็โกรธแค้น และยกทัพมาฆ่าศากยวงศ์ที่ทำให้วรรณะ
 ของตนเสื่อม พระพุทธเจ้าเคยมีพระพุทธรูจนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า “มาตุโคตต อปปมานัน”
 อันแปลว่า “โคตรของมารดาไม่สำคัญ” (คิกฤทธิ ปราโมช, 2556: 344-345)

ความสำคัญของโคตวฤทธิชีวิตของชาวอริยะในชมพูทวีปทำให้เกิดธรรมเนียมประเพณี
 ตามมาหลายอย่าง เป็นต้นว่า คหบดีทำพิธีเซ่นสรวงเทวดาเพื่อให้ฝูงโคมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น
 นักรบทำสงครามโดยหวังโคเป็นผลตอบแทน และพราหมณ์ที่ประกอบพิธีต่าง ๆ ก็ได้โคมาเป็น
 เครื่องบําเหน็จ โคจึงกลายมาเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนเหมือนกับเงินตรา และค่าของ
 สรรพสิ่งรวมถึงค่าของคนก็ถูกวัดด้วยจำนวนโค หากใครมีโคมากก็ย่อมจะมีหน้ามีตาใน
 สังคมมาก (คิกฤทธิ ปราโมช, 2556 : 406-407) อย่างไรก็ตาม โคในสมัยพระเวทอาจยังไม่มี
 ความศักดิ์สิทธิ์เหมือนกับโคในอินเดียในระยะต่อมา เพราะชาวอริยะฆ่าโคเป็นอาหารและ
 เพื่อเป็นพลีแก่เทวดาในการบูชาขัณฑ์ ซึ่งผู้นับถือศาสนาฮินดูในระยะต่อมาไม่กระทำ

ในกรณีของแซมเบีย ม.ร.ว. คิกฤทธิ ปราโมช (2545 : 189-194) ให้ข้อมูลใน
 การบรรยายหัวข้อ “แซมเบีย” ออกรายการ “เพื่อนนอน” เมื่อวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2508
 ซึ่งภายหลังได้รวบรวมไว้ในหนังสือ “สงครามผิว” ว่า ชื่อประเทศแซมเบียถูกตั้งขึ้นหลังจากที่
 ดินแดนแห่งนี้ได้พ้นจากการเป็นอาณานิคมของอังกฤษแล้ว สมัยก่อนหน้านั้นใช้ชื่อว่า “โรดีเซีย
 เหนือ” โดยหนึ่งในปัญหาทางเศรษฐกิจที่แซมเบียต้องเผชิญเป็นประจำคือเรื่องการขาดแคลน
 เนื้อโค ทั้งที่ประชาชนก็เลี้ยงโคไว้เป็นจำนวนมาก เรื่องนี้เกิดจากค่านิยมของสังคมที่โคเป็นทรัพย์
 อันมีราคาสูง เป็นสิ่งที่พึงแสวงหา และเป็นสิ่งที่แสดงถึงฐานะทางสังคมของบุคคลด้วย หากใคร
 มีโคจำนวนมากก็จะมียศชื่อเสียง มีคนนับหน้าถือตา ตลอดจนจนเป็นผู้ที่มีเกียรติยศและมีอิทธิพล
 มาก ในการสู้ออก่อนจะถึงพิธีแต่งงานชาวแซมเบียนิยมใช้โคแทนสินสอดทองหมั้น หากฝ่ายชาย
 นำเงินทองมาเป็นเครื่องหมั้นหมาย ฝ่ายหญิงก็อาจไม่รับ ส่วนใหญ่จะขอรับเฉพาะแต่โคเป็น ๆ
 เท่านั้น ชาวแซมเบียจึงพยายามสงวนโคไว้ใช้ในงานแต่งงานและงานสำคัญอื่น ๆ ดังนั้น ถึงแม้

ประชาชนจะเลี้ยงโคเป็นจำนวนมาก และเนื้อโคก็เป็นอาหารสำคัญอย่างหนึ่งของพลเมือง แต่แฮมเบียร์กลับขาดแคลนเนื้อโคบริโภคจนกระทั่งต้องสั่งซื้อมาจากประเทศที่อยู่ใกล้เคียง

การขาดแคลนเนื้อโคบริโภคเป็นปัญหาเรื้อรังของแฮมเบียร์ ในสมัยที่อังกฤษปกครองได้พยายามแก้ไขเรื่องนี้ ทว่าไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากค่านิยมในการมีโคไว้เป็นจำนวนมากเป็นแนวคิดดั้งเดิมของคนพื้นเมือง ถึงแม้ชาวอังกฤษที่เข้ามาปกครองจะอยู่ในฐานะชนชั้นสูงในสังคม แต่ก็ยังเป็นเพียงส่วนน้อยเมื่อเทียบกับชาวพื้นเมืองที่เป็นประชากรส่วนใหญ่ อังกฤษจึงต้องปกครองแฮมเบียร์ในลักษณะละมุนละม่อม และพยายามหลีกเลี่ยงการกระทบหรือการขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณี เมื่อแฮมเบียร์ได้เป็นประเทศเอกราช มีรัฐบาลซึ่งประกอบด้วยคนพื้นเมืองที่เป็นชาวแฮมเบียร์ด้วยกัน การแก้ปัญหาการขาดแคลนเนื้อโคบริโภคก็ไม่มีความคืบหน้า ในช่วง พ.ศ. 2508 แฮมเบียร์ซึ่งเป็นประเทศขนาดเล็กมีโคทั้งหมดประมาณ 1,250,000 ตัว และการฆ่าโคบริโภคอยู่ในอัตราเพียงร้อยละ 3 ต่อปี ซึ่งถือว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับประเทศอื่นที่การฆ่าโคสัตว์บริโภคมักจะอยู่ในอัตราร้อยละ 10 หรือร้อยละ 15 ต่อปี รัฐบาลแฮมเบียร์ได้พยายามเปลี่ยนคตินิยมเชื่อถือและค่านิยมของประชาชนเกี่ยวกับโค เช่น ประกาศรับซื้อโคในราคาที่สูงและอื่น ๆ แต่ก็ยังไม่บังเกิดผลเท่าที่ควร

จากสารระดังกล่าวเห็นได้ว่า โคมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวฮรีชในยุคราชเวทในหลากหลายด้าน ทั้งการคมนาคม อาหารการกิน ที่อยู่อาศัย ตลอดจนเป็นหนึ่งในเครื่องกำหนดฐานะของบุคคลในสังคมด้วย แนวคิดเช่นนี้ใกล้เคียงกับคตินิยมเชื่อถือของประชาชนแฮมเบียร์ที่มองว่าโคเป็นทรัพย์สินมีค่าและเป็นที่ยอมรับ โดยนอกจากจะใช้ในงานสำคัญเช่นงานแต่งงานแล้ว ยังได้ใช้เป็นเกณฑ์ในการประเมินชื่อเสียง อิทธิพล และเกียรติยศแห่งบุคคลอีกประการหนึ่ง

บทสรุป

การศึกษาประเด็นการแบ่งวรรณะโดยอาศัยทรัพย์สินและศักดิ์เป็นหลักยึด ซึ่งปรากฏทั้งในสังคมตะวันตกอย่างอังกฤษ สังคมตะวันออกได้แก่อินเดียและไทย รวมถึงสังคมแฮมเบียร์ที่ตั้งอยู่ในภูมิภาคแอฟริกาใต้ ทำให้ทราบว่าทรัพย์สินและศักดิ์แห่งบุคคลอาจไม่ได้ผูกคู่กันเสมอ ในสังคมอังกฤษสมัยที่ปกครองด้วยระบอบศักดินา พระมหากษัตริย์ได้เป็นเจ้าของที่ดินทั้งหมดในประเทศสมกับพระนามที่พระองค์เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ส่วนการที่กษัตริย์อังกฤษอนุญาตให้สมณธรรมถึงขุนนางบางกลุ่มเข้าถือที่ดินต่อจากพระองค์นั้น ก่อให้เกิดความผูกมัดในทางทาสขึ้นระหว่างสองฝ่าย และการเข้าถือที่ดินจากกษัตริย์นี้เองที่เป็นเครื่องแบ่งแยกระหว่างสมณบารอนที่หมายถึงขุนนาง กับคนสามัญ ส่วนสังคมไทยในสมัยที่ปกครองด้วยระบอบศักดินา

ใช้จำนวนไรอันเป็นมาตรฐานที่ใช้วัดพื้นที่นามาวัตศักดิ์ แล้วจึงนำศักดิ์นามาเป็นตัวกำหนดทั้งสิทธิหน้าที่ และฐานะของบุคคล ศักดินาในบริบทของสังคมไทยในสมัยโบราณเป็นเรื่องส่วนตัว และมีพลวัตเนื่องจากขึ้นอยู่กับความประพฤติและการทำความดีความชอบในทางราชการของแต่ละบุคคล สำหรับทรัพย์สินในสังคมอยุธยาสมัยพระเวทและสังคมแซมเบีย อันหมายถึงจำนวนโคที่บุคคลมีอยู่ในครอบครองนั้น แม้จะถูกใช้เป็นเครื่องประเมินฐานะของบุคคลในทำนองเดียวกันกับที่อังกฤษและไทยใช้ศักดินา แต่ก็ยังเป็นเพียงค่านิยมของคนในสังคมที่นำมาสู่ธรรมเนียมประเพณีบางอย่าง ไม่ใช่หลักเกณฑ์ที่มีลักษณะแน่นอนตายตัวหรือที่ถูกบัญญัติไว้เป็นตบทกกฎหมาย

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เขียน “ฝรั่งศักดินา” ไม่เพียงเพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของระบอบฟิวด์ล รวมถึงลักษณะการแบ่งวรรณะด้วยทรัพย์สินและศักดิ์ที่ปรากฏในสังคมตะวันตกและสังคมตะวันออกดังกล่าวข้างต้น ทว่ายังมีวัตถุประสงค์เพื่อตอบโต้หนังสือ “โฉมหน้าศักดินาไทย” ของ จิตร ภูมิศักดิ์ (2543) ซึ่งได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางในช่วง พ.ศ. 2500 จิตร ภูมิศักดิ์ กล่าวถึงระบบชนชั้นในสังคมศักดินาว่า ประกอบด้วยชนชั้นผู้ซื้อหรือที่เรียกกันทั่วไปว่าชนชั้น “ศักดินา” ได้แก่เจ้าที่ดินและเจ้าขุนมูลนาย และชนชั้นผู้ถูกซื้อหรือได้แก่ผู้ที่ไม่มียุทธินิเทศินทั้งหมด การที่ชนชั้นศักดินามีสิทธิและอำนาจอย่างเด็ดขาดในที่ดินของตน ซึ่งเท่ากับการมีสิทธิและอำนาจอย่างเด็ดขาดทางเศรษฐกิจด้วยนั้น ทำให้ได้อยู่ในฐานะผู้ปกครอง ขณะที่กลุ่มที่ไม่มียุทธินิเทศินต้องตกอยู่ในฐานะผู้ถูกปกครองหรือถูกกดขี่ขังการ ทั้งนี้ ประเด็นที่ทำให้ จิตร ภูมิศักดิ์ ถูกต่อต้านอย่างหนักและ “โฉมหน้าศักดินาไทย” ถูกทางการสั่งเก็บในฐานะหนังสือต้องห้าม เกิดจากที่เขาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ไทยตามแนวมาร์กซิสม์ คือ มองประวัติศาสตร์เป็นขบวนการวิวัฒนาการของสังคม โดยมีกรรมสิทธิในปัจจุบันการผลิตเป็นตัวขับเคลื่อน จากสังคมบรรพกาลมนุษย์จึงก้าวเข้าสู่สังคมทาส ตามด้วยสังคมศักดินา ทุนนิยม และสังคมนิยมตามลำดับ

สุกัญญา สุตบรรทัด (2554 : 36-37) ให้ความเห็นในหนังสือ “นักหนังสือพิมพ์ชื่อคึกฤทธิ์” ว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ใช้วรรณกรรมมาเป็นเครื่องมือในการปกป้องสถาบันกษัตริย์อย่างทรงพลัง ยาวนานและต่อเนื่อง ผลงานเรื่อง “ฝรั่งศักดินา” ซึ่งพิมพ์ลงเป็นตอน ๆ ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2500 จนถึงกลางเดือนมกราคม พ.ศ. 2501 สะท้อนเจตนาของเขาที่พยายามชี้ให้เห็นว่า ระบอบศักดินาไทยกับระบอบฟิวด์ลของยุโรปแทบจะไม่มีอะไรเหมือนกัน ขณะที่ความสัมพันธ์ทางสังคมของไทยนั้น ตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบอุปถัมภ์มากกว่าที่จะเป็นระบบชนชั้น พระมหากษัตริย์ไทยไม่ได้กินแรงประชาชน

เหมือนกับเจ้าขุนมูลนายในยุโรป พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 เป็นผู้รักประชาธิปไตย และได้พระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับแรกแก่ชาวไทยทุกคน ไม่ใช่เฉพาะแก่คณะใดคณะหนึ่ง ส่วนนวนิยายเรื่อง “สี่แผ่นดิน” ก็สะท้อนแนวคิดและอุดมการณ์เชิดชูประเพณีนิยมและกษัตริย์นิยมของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช แม้เขาจะเคยกล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการแต่งผลงานชิ้นนี้ว่า เป็นการบันทึกภาพรายละเอียดที่ประวัติศาสตร์มิได้จารึกเบื้องหลังเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 8 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เพื่อเป็นการต่อยอดจากเสภาเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” ที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับอดีตตอนหนึ่งของคนไทย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายเรื่อยมาจนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กระนั้น ปฏิเสธไม่ได้ว่า “สี่แผ่นดิน” ได้แฝงเจตนาทางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ในการตอบโต้กับความคิดก้าวหน้าแบบฝ่ายซ้ายที่กำลังแพร่ระบาดในประเทศไทยช่วง พ.ศ. 2494-2495

หาก จิตร ภูมิศักดิ์ ศึกษาประวัติศาสตร์ของไทยโดยใช้แนวคิดทฤษฎีอื่นที่ไม่ใช่มาร์กซิสต์ เขาอาจไม่ถูกต้องด้านอย่างหนักดังที่เคยเป็นมา ไม่ว่าจะผลการศึกษาจะมีความแตกต่างจากทัศนคติของกลุ่มที่เชิดชูกษัตริย์นิยมเพียงใดก็ตาม การมองประวัติศาสตร์มนุษย์เป็นขบวนการวิวัฒนาการของสังคมตามลัทธิมาร์กซ์มีความหมายว่า การเกิดขึ้นของระบอบใหม่จะต้องมาพร้อมกับการล่มสลายของระบอบเดิมเสมอ เป็นต้นว่า การเกิดขึ้นของสังคมนิยมตั้งอยู่บนการล่มสลายของสังคมนิยมแบบระบอบกษัตริย์ การเกิดขึ้นของสังคมนิยมมาพร้อมกับการพังทลายของสังคมนิยมแบบคักดินา ดังนั้น การเกิดขึ้นของสังคมนิยมที่ปกครองด้วยระบอบสังคมนิยมจึงต้องมาจากการพังทลายของระบอบทุนนิยมอย่างไม่ต้องสงสัย อนึ่ง บทเรียนจากจีนและเวียดนาม ที่เปลี่ยนระบอบการปกครองในแบบข้ามขั้นจากระบอบคักดินามาเป็นระบอบสังคมนิยม อันนำไปสู่การล่มสลายของราชวงศ์ปกครองอย่างราชวงศ์ชิงและราชวงศ์เหิงยีнь รวมถึงภาพจักรพรรดิบู๊ยของจีนและจักรพรรดิเปาโต๋ของเวียดนาม ที่ต้องระหกระเหินในต่างประเทศ ทำให้ชาวไทยจำนวนมากเกิดความชิงชังต่อลัทธิมาร์กซ์ และแสดงความเป็นปฏิปักษ์ต่อระบอบสังคมนิยมอย่างไม่ปิดบัง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ใช้วรรณกรรมเป็นเครื่องมือในการแสดงเจตนาทางการเมืองเช่นเคย เขาเขียนบทความแสดงความไม่พอใจต่อระบอบนี้ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ รวมถึงบทบรรยายในรายการ “เพื่อนนอน” และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในนวนิยายเรื่อง “ไฟแดง” ซึ่ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่เพียงชี้ให้เห็นว่า ระบอบสังคมนิยมไม่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย เนื่องจากระบบอุปถัมภ์ที่ฝังรากลึกมาช้านานได้ส่งผลให้ชาวไทยมีความผูกพันกันฉันญาติมิตร จริงอยู่ที่ความหลากหลายด้านแนวคิดก่อเกิดความเห็น

ต่างระหว่างพลเมือง กระนั้นก็ยังไม่ถึงขั้นเป็นความขัดแย้งระหว่างชนชั้นที่จะนำไปสู่การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมได้ เขายังเน้นย้ำเป็นพิเศษถึงบทบาทของพุทธศาสนาในฐานะปัจจัยยึดเหนี่ยวชาวไทยให้เป็นปึกแผ่นอันเดียวกัน การที่ “ไผ่แดง” เป็นนวนิยายต่อต้านระบอบสังคมนิยม ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ตั้งใจสร้างตัวละคร แก้วน แก่นกำจร ชายหนุ่มไฟแรงที่สนใจแนวคิดสังคมนิยม เพื่อประชดกลุ่มปัญญาชนที่มีความคิดแบบฝ่ายซ้ายในสังคมไทยสมัยนั้น โดยมองว่าความคลั่งไคล้กระแสแนวคิดใหม่ของคนกลุ่มนี้ เป็นไปเพื่อแสดงตัวตนตามประสาคนรุ่นใหม่มากกว่าที่จะพุ่งเป้าไปถึงเรื่องใหญ่อย่างความเจริญก้าวหน้าของชาติบ้านเมือง ความเป็นคนหนุ่มทำให้ แก้วน แก่นกำจร รู้สึกตื่นเต้นกับแนวคิดสังคมนิยมที่เผยแพร่เข้ามาจากกรุงเทพฯ และเมื่อเงื่อนไขข้อนี้มาผนวกกับแรงปรารถนาที่จะให้ตัวเองโดดเด่นขึ้นเพื่อเรียกร้องความสนใจจากคนรอบข้าง แก้วน แก่นกำจร ก็ต้องหาจุดยืนทางการเมืองที่แตกต่างจากคนส่วนใหญ่ ในความเป็นจริง แก้วน แก่นกำจร ไม่ได้เข้าใจระบอบสังคมนิยมอย่างถ่องแท้ หลายต่อหลายครั้งที่บุคคลผู้มีบทบาทสำคัญในหมู่บ้านไผ่แดงอย่างกำนันเจิม และสมภารกร่างซึกใช้ไล่เรื่องถึงกระแสแนวคิดใหม่ แก้วน แก่นกำจร ก็มักจะจมนุ่ม ไม่สามารถอธิบายอุดมการณ์ทางการเมืองที่ตนกำลังเชิดชูบูชาได้

กระแสต่อต้านระบอบสังคมนิยมไม่เพียงเกิดขึ้นในประเทศไทยเพียงแห่งเดียว ทว่ามีขึ้นอย่างกว้างขวางในยุโรปช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จอร์จ ออร์เวลล์ (George Orwell) เป็นนักเขียนชาวอังกฤษที่เกลียดชังระบอบสังคมนิยมอย่างไม่ปิดบัง อันนำไปสู่การเขียนนวนิยายสมมติเรื่อง “1984” เพื่อแสดงเจตนาอยากให้อังกฤษและยุโรปคงระบอบทุนนิยมเอาไว้ ออร์เวลล์ (2563) ไม่เห็นด้วยกับการมองประวัติศาสตร์มนุษย์ว่าเป็นกระบวนการวิวัฒนาการของสังคมโดยมีระบอบสังคมนิยมเป็นจุดสูงสุดของการพัฒนา เขากล่าวว่าการแบ่งคนในสังคมออกเป็นสามกลุ่มได้แก่ชนชั้นสูง ชนชั้นกลาง และชนชั้นต่ำ มีมาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ และแม้จะมีการปรับเปลี่ยนสัดส่วนในแต่ละชนชั้นไปเรื่อย ๆ แต่โครงสร้างสังคมดังกล่าวไม่เคยเปลี่ยนแปลงตามความเห็นของออร์เวลล์ ความขัดแย้งระหว่างชนชั้นสูงกับชนชั้นต่ำมีลักษณะเป็นนามธรรมมากกว่ารูปธรรม เพราะชนชั้นต่ำถูกกดขี่จนหมดแรงจากการทำงานที่หนักหนาสาหัสและจากปัญหาปากท้องในชีวิตประจำวัน จนไม่อาจคำนึงถึงเรื่องใหญ่อย่างเรื่องการโค่นล้มชนชั้นสูงหรือการเปลี่ยนแปลงระบอบ ความขัดแย้งระหว่างชนชั้นสูงกับชนชั้นกลางต่างหากที่นำไปสู่การปฏิวัติ และเนื่องจากชนชั้นกลางมีโอกาสอยู่ใกล้ชิดกับชนชั้นต่ำ เข้าใจความใฝ่ฝันของชนชั้นต่ำในเรื่องความเสมอภาคและความยุติธรรม จึงสามารถดึงชนชั้นต่ำซึ่งเป็นประชากรส่วนมากมาเป็นพวก ด้วยการชูประเด็นที่ชนชั้นต่ำต้องการให้เป็นอุดมการณ์แห่งการปฏิวัติ

ขบวนการเปลี่ยนแปลงระบอบจึงดูเหมือนถูกขับเคี่ยวและเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของชนชั้นต่ำทุกครั้ง แต่ในความเป็นจริง ชนชั้นกลางต่างหากที่เป็นฝ่ายบงการทุกอย่างและได้รับประโยชน์เต็มๆ ออร์เวลล์ตั้งข้อสังเกตใน “1984” ว่ากลุ่มที่ขึ้นมาใช้อำนาจใหม่ในระบอบสังคมนิยมล้วนแต่เป็นชนชั้นกลางประเภทกินเงินเดือนและชนชั้นที่ใช้แรงงานระดับบนในอดีต กรรมกรอาชีพมีโอกาเข้ามาเป็นสมาชิกพรรคก็จริง แต่ก็ยังเป็นเพียงสมาชิกชั้นนอกที่ทำงานรับใช้พรรคและฝ่ายบริหารชนิดหน้ามืดตามัว ขณะที่สมาชิกชั้นในที่เป็นมันสมองของพรรค มีสิทธิและอำนาจอย่างเด็ดขาดในการปกครอง และในทางเศรษฐกิจ ไม่ต่างอะไรกับเจ้าที่ดินและเจ้าขุนมูลนายในระบอบศักดินา กับทั้งชนชั้นสูงในระบอบทุนนิยม

เฮล์มุต เช็ค (Helmut Schoeck) นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันมีความเห็นว่า วิวัฒนาการทางสังคมเกิดจากแรงริษยาของมนุษย์ ซึ่งสวนทางกับแนวคิดของมาร์กซ์ที่มองว่าความเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคมมาจากความขัดแย้งระหว่างความสัมพันธ์การผลิตกับลักษณะของการผลิต เช็คกล่าวว่ามนุษย์ตกอยู่ใต้อำนาจของความริษยาโดยเริ่มตั้งแต่ความอิจฉาเล็ก ๆ น้อย ๆ ภายในครอบครัว เหตุที่มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีความริษยารุนแรงกว่าสัตว์โลกอื่น ๆ ก็เพราะมีระยะเวลาแห่งความเป็นเด็กยาวนานกว่า ทำให้ความริษยาได้ฝังรากลึกเข้าไปในใจ คนที่มีความริษยาจะมีแต่ความคิดในทางลบซึ่งบางครั้งก็กลายเป็นความคิดที่จะทำลาย เช็คตั้งข้อสังเกตว่า ความริษยาไม่ค่อยปรากฏระหว่างกลุ่มชนที่มีความแตกต่างกันมาก แต่มักมีขึ้นกับกลุ่มที่มีฐานะใกล้เคียงกัน ซึ่ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (2518: 104-106) ได้ขยายแนวคิดนี้ด้วยการยกตัวอย่างง่าย ๆ ว่า กรรมกรที่อยู่ในเรือนไม้ 2 ห้องได้ดูสูงในเนื้อที่ดิน 40 ตารางวา ย่อมไม่ริษยาเศรษฐีที่อยู่ในตึกใหญ่ 2 ชั้น มีห้องพักถึง 15 ห้องในพื้นที่ดิน 10 ไร่ คนที่ริษยาเศรษฐีจะต้องเป็นคนที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน อาศัยในตึก 2 ชั้นเหมือนกัน เพียงแต่มีจำนวนห้องที่น้อยกว่าและอยู่ในเนื้อที่ดินที่น้อยกว่า ดังนั้น การที่นักการเมืองพยายามนำคนที่อยู่ในระดับต่ำสุดมาเปรียบเทียบกับคนที่อยู่ในระดับสูงสุดจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อปลุกปั่นทางการเมืองเท่านั้น แนวคิดของเช็คที่ว่าแรงริษยาเป็นมูลเหตุนำไปสู่วิวัฒนาการทางสังคมมนุษย์ ทำให้เข้าใจกระบวนการต่อสู้ระหว่างชนชั้นสูงกับชนชั้นกลางที่ออร์เวลล์นำเสนอใน “1984” มากขึ้น ในเมื่อจุดมุ่งหมายหลักของชนชั้นกลางคือการขึ้นไปสลับที่กับชนชั้นสูง การปฏิวัติที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในประวัติศาสตร์จึงมีแนวทางหลักเดียวกันคือ หลั่งครองอำนาจได้ระยะหนึ่ง ชนชั้นสูงก็จะเริ่มขาดประสิทธิภาพในการปกครอง เปิดโอกาสให้ชนชั้นกลางทำการปฏิวัติโค่นล้มระบอบเดิมและสถาปนาระบอบใหม่ อย่างไรก็ตาม ทันทีที่บรรลุวัตถุประสงค์ ชนชั้นกลางก็จะ

ปรับเปลี่ยนสภาพของตนเองขึ้นเป็นชนชั้นสูง แล้วผลักดันชั้นต่ำจากที่เป็นพันธมิตรในขบวนการต่อสู้ให้กลับสู่ความเป็นทาสเหมือนเดิม

เมื่อ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เข้าสู่วงการการเมือง ดูเหมือนเขาได้ผ่อนปรนและประนีประนอมกับฝ่ายต่าง ๆ รวมทั้งฝ่ายที่นิยมระบอบสังคมนิยมด้วย ซึ่งเห็นได้จากกรเขียนหนังสือเรื่อง “ทุนนิยมคืออะไร” ใน พ.ศ. 2517 เพื่อใช้ประกอบการประชาสัมพันธ์พรรคกิจสังคมที่เขาเป็นผู้ก่อตั้งและเป็นหัวหน้าพรรค หลังขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีใน พ.ศ. 2518 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ก็พยายามลดช่องว่างระหว่างชนชั้น และลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ด้วยนโยบายการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ควบคู่กับการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ซึ่งเห็นชัดที่สุดคือนโยบาย “เงินผัน” ด้านการต่างประเทศนั้น เขาดำเนินนโยบายผูกมิตรกับประเทศจีนซึ่งปกครองด้วยระบอบสังคมนิยม อันนำไปสู่การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตไทย-จีนเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2518 อย่างไรก็ตาม การที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช แสดงตนเป็นผู้พิทักษ์ระบบประเพณีนิยมและกษัตริย์นิยมตลอดมา ทำให้กลุ่มที่เชิดชูระบอบสังคมนิยมมองความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นว่า เป็นเพียงการปรับตัวให้เข้ากับบทบาทใหม่ และมีขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ทางการเมืองมากกว่าที่จะเป็นการยอมรับจุดเด่นของระบอบสังคมนิยมโดยแท้ อำนาจ ยุทธวิวัฒน์ เขียนหนังสือ “ได้ ... คึกฤทธิ์ ปราโมช ทุนนิยมคืออะไร?” ใน พ.ศ. 2517 เพื่อปฏิเสธแนวคิด “ระบบนายทุนสังคมนิยม” ที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นำเสนอไว้

อำนาจ ยุทธวิวัฒน์ ไม่เห็นด้วยที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวว่า “สังคมนิยมก็ยังมีตัวอย่างอันดีหลายอย่างที่ให้ได้ และถ้าจะว่าไปแล้วก็เป็นคุณความดีของทั้งสองระบบที่ทุนนิยมยอมรับในความคิดของสังคมนิยม และรับเอาความคิดหลายอย่างที่เริ่มขึ้นในสังคมนิยมเอามาใช้ในระบบของตน เช่นการวางแผนเศรษฐกิจของรัฐเป็นส่วนรวม เป็นต้น” ทั้งนี้ เพราะมองว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เพียงยอมรับวิธีการบางอย่างเท่านั้น ไม่ใช่การยอมรับระบบใด ๆ ในระบอบสังคมนิยม การที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เสนอทฤษฎี “ระบบนายทุนสังคมนิยม” หรือการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในระบบทุนนิยมโดยประยุกต์ใช้วิธีการบางอย่างของระบอบสังคมนิยม ผิดกับกฎวิวัฒนาการสังคมที่ระบอบสังคมนิยมแต่ละระบอบมีหน้าที่เฉพาะตัวทางประวัติศาสตร์ และมีพัฒนาการในลักษณะเป็นกระบวนการจากที่ต่ำขึ้นไปที่สูง เป็นต้นว่า สังคมทาสต้องก้าวหน้าและล้ำเลิศกว่าสังคมบรรพกาล สังคมศักดินาต้องก้าวหน้าและล้ำเลิศกว่าสังคมทาส สังคมทุนนิยมต้องก้าวหน้าและล้ำเลิศกว่าสังคมศักดินา และสังคมนิยมต้องก้าวหน้าและล้ำเลิศกว่าสังคมทุนนิยม ในอนาคตสังคมนิยมที่ก้าวหน้าและล้ำเลิศกว่าสังคมนิยมจะต้องเข้ามาแทนที่ระบอบเดิมอย่างไม่ต้องสงสัย

เป็นที่น่าสังเกตว่านักวิชาการส่วนใหญ่พิจารณาวิวัฒนาการทางสังคมมนุษย์บนพื้นฐานของกระบวนการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองแบบเบ็ดเสร็จ โดยมองว่าการเสื่อมถอยของระบบหนึ่งย่อมนำไปสู่การเกิดขึ้นของอีกระบบหนึ่งเพราะบทเรียนในประวัติศาสตร์ได้ชี้ให้เห็นว่าสร้างแนวคิดทฤษฎีไปในทางนั้น อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่การปฏิวัติเดือนตุลาคม พ.ศ. 2460 อันนำไปสู่การสถาปนาสหภาพโซเวียตด้วยระบบสังคมนิยมใน พ.ศ. 2465 ระบบสังคมนิยมและระบบทุนนิยมก็ดำรงอยู่ควบคู่กันเสมอมา หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการแบ่งการเมืองออกเป็นฝ่ายคอมมิวนิสต์นำโดยโซเวียตรัสเซียและจีน กับฝ่ายเสรีที่นำโดยสหรัฐอเมริกา และในบางช่วงถึงแม้ความขัดแย้งระหว่างประเทศมหาอำนาจรุนแรงถึงขั้นจวนเจียนจะเกิดสงครามโลกครั้งที่ 3 แต่ระบบการปกครองทั้งสองก็ยังคงอยู่คู่ขนานกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามทฤษฎีวิวัฒนาการทางสังคมดังกล่าวข้างต้น ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองโลกตลอดหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมาสะท้อนให้เห็นว่า ชนชั้นผู้นำในประเทศต่าง ๆ ได้พยายามปรับตัวให้เข้ากับบริบทใหม่ เพื่อให้ระบบการปกครองที่ใช้กันอยู่นั้นดำรงอยู่ต่อไป ในเมื่อขบวนการปฏิวัติในอดีตให้บทเรียนแล้วว่าช่องว่างระหว่างชนชั้นสูงกับชนชั้นต่ำซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ เป็นจุดอ่อนที่ทำให้เกิดการปลุกปั่นทางการเมืองขึ้น ผู้นำประเทศสังคมนิยมอย่างเหมาเจ๋อตงและโจจิมินห์จึงได้แก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการวางนโยบายที่ใกล้ชิดกับประชาชน มีการเปรียบเทียบว่านักปฏิวัติเสมือนปลาส่วนประชาชนคูดังน้ำ ปลาจะยังชีพได้ก็ต่อเมื่ออยู่ในน้ำเท่านั้น นักปฏิวัติต้องอาศัยประชาชนในการขับเคลื่อนสังคมและสร้างสรรค์ความก้าวหน้าทุกอย่าง สำหรับประเทศที่ปกครองด้วยระบบทุนนิยม รวมถึงดินแดนที่สถาบันพระมหากษัตริย์ยังคงมีบทบาทสำคัญ ไม่เพียงชนชั้นผู้นำเท่านั้นที่พยายามปรับตัวให้ใกล้ชิดกับประชาชน แต่ชนชั้นสูงก็ต้องลดศักดิ์ลงมาให้มีความใกล้ชิดกับราษฎรให้มากที่สุด ดังนั้น พลวัตทางการเมืองนอกจากจะมาพร้อมกับการผลัดเปลี่ยนระบบการปกครองอย่างในอดีต ยังได้เกิดขึ้นภายในระบอบเดียวกันด้วย อำนาจ ยุทธวิธีฉันทน์ (2517) ให้ข้อมูลว่า ก่อนการปฏิวัติประเทศจีนล้ำหลังกว่าประเทศทุนนิยมกว่า 200 ปี แต่หลังการสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีนเพียง 25 ปี จีนก็สามารถก้าวขึ้นมาสู่อันดับที่ไล่เลี่ยกับประเทศทุนนิยมที่ล้ำหน้าที่สุดในด้านการผลิต กรณีของโซเวียตรัสเซียก็เช่นเดียวกัน ก่อนการปฏิวัติเดือนตุลาคม รัสเซียล้ำหลังกว่าประเทศทุนนิยมตะวันตกมากกว่าหนึ่งศตวรรษ แต่หลังสหภาพโซเวียตได้สถาปนาขึ้นเพียง 35 ปี (จนถึงระยะที่สตาลินถึงแก่อสัญกรรม) ก็สามารถก้าวขึ้นมาสู่อันดับที่ไล่เลี่ยกับประเทศทุนนิยมที่ล้ำหน้าที่สุดในด้านการผลิต อย่างไรก็ตาม ควบคู่กับความโดดเด่นดังที่กล่าวมา ระบบสังคมนิยมก็ปรากฏข้อบกพร่องหลายอย่างซึ่งนำไปสู่การล่มสลายของเยอรมนีตะวันออกและอีกหลายประเทศในช่วง พ.ศ. 2532

สหภาพโซเวียตใน พ.ศ. 2534 รวมถึงวิกฤตการณ์ทางสังคมของจีนจากการปฏิวัติวัฒนธรรมที่กินเวลายาวนานถึง 10 ปี (พ.ศ. 2509–2519) ความผิดพลาดที่เกิดขึ้นไม่เพียงลดทอนบทบาทที่เหมาะสมต่อชนชาติจีน ทว่ายังส่งผลต่อภาพลักษณ์ของพรรคคอมมิวนิสต์จีนด้วย อย่างไรก็ตาม หลังผ่านพ้นวิกฤตการณ์ทางสังคมดังกล่าวมา รัฐบาลจีนมีการปรับเปลี่ยนนโยบายหลายอย่างทางสังคม วัฒนธรรม การต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางเศรษฐกิจ ที่นำเอาวิธีการบางอย่างของระบบทุนนิยมเข้ามาประยุกต์ใช้ เช่น เปิดโอกาสให้หน่วยงานเอกชนมีบทบาทในการกระตุ้นระบบเศรษฐกิจภายใต้การติดตามและควบคุมอย่างใกล้ชิดจากส่วนกลาง ส่งผลให้ประเทศมีพัฒนาการในแบบก้าวกระโดดและกลายเป็นประเทศที่มีขนาดเศรษฐกิจใหญ่เป็นอันดับต้น ๆ ของโลก ความสำเร็จจากการปรับตัวของจีนทำให้ต้องย้อนกลับมาพิจารณาวิสัยทัศน์ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช อีกครั้ง ที่มองว่าระบบทุนนิยมและระบบสังคมนิยมล้วนแต่มีจุดเด่นและข้อจำกัดของตัวเอง และผู้นำประเทศควรนำจุดเด่นของแต่ละระบบมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่ เป็นวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลและมีประโยชน์อย่างยิ่งในบริบทของหลายประเทศในยุคปัจจุบันนี้ ทั้งยังทำให้ตั้งข้อสังเกตได้อีกอย่างคือ ระบบการปกครองไม่ใช่ว่าจะง่ายก่อนเกิดปัญหาและความยุ่งยากต่าง ๆ ทางสังคม แต่อยู่ที่ตัวบุคคลโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่มีอำนาจทางการเมืองและทางเศรษฐกิจมากกว่า

การแบ่งคนออกเป็นวรรณะแม้จะถูกยกเลิกไปแล้วโดยนิรันดร์ ทำให้พลเมืองในประเทศมีสิทธิเสรีภาพอย่างเท่าเทียมกันตามกฎหมาย แต่ในทางพฤตินัยการแบ่งชนชั้นในสังคมยังคงอยู่เสมอมา ที่ดินเป็นทรัพย์สินที่ได้รับความนิยม และถูกใช้เป็นเกณฑ์ในการประเมินฐานะและอำนาจวาสนาของบุคคลในยุคปัจจุบันไม่ต่างจากสมัยศักดินา ขณะที่ทรัพย์สินเป็นวัตถุที่มีรูปร่างเป็นรูปธรรม เช่น โด่ ซลข แม้จะมีคุณค่าทางเศรษฐกิจและโภชนาการ แต่บทบาทในเรื่องการกำหนดฐานะของบุคคลได้ยุติลงแล้ว ค่านิยมเกี่ยวกับที่ดินย่อมเกิดจากเงื่อนไขหลายอย่างเมื่อมองในเชิงคติชนวิทยา ความผูกพันที่มนุษย์มีต่อ “พสุธา” หรือ “ธรณี” ไม่เพียงมาจากการเป็นทรัพย์สินที่ใช้กำหนดศักดิ์แห่งบุคคลอย่างเดียว ทว่ายังเกิดจากคุณสมบัติของดินในฐานะที่เป็นแหล่งกำเนิดของสรรพสิ่ง พื้นแผ่นดินเปรียบเสมือนมารดาที่เปี่ยมด้วยพลัง เป็นทั้งผู้ให้กำเนิด อุ้มชูเลี้ยงดู และเป็นผู้คุ้มครองรักษามนุษย์ให้อยู่รอดปลอดภัยด้วย

ในเทพปกรณัมของกรีกมีเรื่องเล่าว่า เฮอรัคลีสเป็นบุตรของเทพเจ้าซุสกับนางมนุษย์ชื่อว่าอัลค์เมนา เนื่องจากเทพีเฮราพระชายาของเทพเจ้าซุสเป็นคนขี้หึง พระนางจึงโกรธแค้นเมื่อทราบความสัมพันธ์ระหว่างพระสวามีกับนางมนุษย์อัลค์เมนา แล้วเกิดความชิงชังต่อเฮอรัคลีส หลังแต่งงานกับราชาธิดาของกษัตริย์แห่งเมืองทีบส์ เฮอรัคลีสและภรรยาถูกลูก

ด้วยกันหลายคนและครอบครัวของพวกเขาที่อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ต่อมาเทพีเฮราบันดาลให้เฮอร์คิวลิสเสียสติจนลงมือฆ่าภรรยาและลูก ๆ เมื่อได้สติกลับคืนมาแล้ว เขารู้สึกเสียใจอย่างยิ่งกับเรื่องที่เกิดขึ้น และตามประเพณีผู้ประพาศติผิดจะต้องทำเรื่องยากถึง 12 เรื่องเพื่อชดใช้กับสิ่งที่กระทำลงไป หนึ่งในนั้นคือการสังหารแอนเทออุส ยักษ์ร่างใหญ่ที่มีกำลังแข็งแรง และเป็นบุตรของโพไซดอน เทพเจ้าผู้คุมครองท้องทะเลและห้วงน้ำ กับไกอาเทพีองค์แรกของโลกซึ่งร่างของพระนางคือพื้นพิภพและเป็นแหล่งกำเนิดของสรรพสิ่ง ในระหว่างต่อสู้กับยักษ์ร่างใหญ่ เฮอร์คิวลิสรู้สึกแปลกใจอย่างมากเพราะทุกครั้งที่แอนเทออุสถูกเหวี่ยงลงกับพื้น เขาก็พลังได้พลังกลับคืนมา มีหน้าซึ้งแข็งแรงกว่าเดิมเสียอีก ทำยที่สุดเฮอร์คิวลิสก็ตระหนักได้ว่า เทพีไกอาในฐานะมารดาผู้เป็นแหล่งกำเนิดของสรรพสิ่งและเป็นผู้ปกป้องรักษา ได้เสริมพลังให้แก่แอนเทออุสในฐานะบุตร เฮอร์คิวลิสจึงรับมือด้วยการยกร่างอันใหญ่โตของแอนเทออุสให้อยู่ห่างไกลจากพื้นดิน ทำให้พลังในตัวเขาค่อย ๆ หมดไป จากนั้นก็บดขยี้เข้ายักษัร่ายให้ตายอยู่บนที่สูง

มโนคติที่แผ่นดินเปรียบเสมือนมารดาผู้ให้กำเนิดยังสะท้อนจากประเพณีการฝังศพของกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มทั่วโลก โดยมองว่ามนุษย์ทุกคนถือกำเนิดมาจากครรภ์มารดา ดังนั้นพฤติกรรมการขุดหลุมฝังศพ ใสร่างผู้วายชนม์ลงไป แล้วกลบดินให้มิดชิด จึงอุปมาเหมือนกับการใสร่างของใครสักคนกลับสู่ครรภ์มารดา เพื่อว่าเขาจะได้กลับมาเกิดใหม่อีกครั้ง นอกจากนั้น การมองสตรีในเชิงอุปลักษณ์ว่าดุจดั่งพื้นดินที่พร้อมจะให้กำเนิด ยังสะท้อนจากสัญลักษณ์เชิงเทพปกรณัมที่เป็นภาพการร่วมประเวณีระหว่างคันทันไถกับผืนแผ่นดินด้วย “อำนาจวิเศษของเธอ [สตรี] คืออำนาจวิเศษในการให้กำเนิดและการเลี้ยงดู เช่นเดียวกับที่ผืนแผ่นดินกระทำอำนาจวิเศษของผู้หญิงจึงเกื้อหนุนอำนาจวิเศษของผืนแผ่นดิน ในประเพณีระยะแรกนั้น ผู้หญิงคือผู้ทำการเพาะปลูกคนแรก เพิ่งระยะหลังจากนั้น เมื่อในระบอบวัฒนธรรมขั้นสูงมีการประดิษฐ์คันทันไถ ผู้ชายจึงกลับมาเป็นผู้นำทางการเกษตรอีกครั้ง แล้วการเลียนแบบการร่วมประเวณีด้วยภาพคันทันไถที่ไถลงไปใผืนแผ่นดินก็กลายเป็นสัญลักษณ์เชิงเทพปกรณัมที่มีความสำคัญ” (โจเซฟ แคมพ์เบลล์ และ บิลล์ มอยเยอร์ส, 2551: 210)

ความหมายเชิงสัญลักษณ์อุปลักษณ์ของพื้นดินจากมุมมองคติชนวิทยา ทำให้เข้าใจมโนทัศน์และความผูกพันที่มนุษย์มีต่อแผ่นดินมากขึ้น และเป็นอีกมิติหนึ่งที่ช่วยอธิบายสาเหตุที่มนุษย์ให้ความสำคัญกับที่ดินในฐานะเป็นเกณฑ์กำหนดฐานะและอำนาจวาสนาของบุคคลในสังคมมากกว่าและยาวนานกว่าทรัพย์สินที่มีรูปร่างอย่างเป็นรูปธรรมอย่างอื่นทั้งหมด

เอกสารอ้างอิง

- จิตร ภูมิศักดิ์. (2543). **โฉมหน้าศักดินาไทย** (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.
- โจเซฟ แคมป์เบลล์ และ บิลล์ มอยเยอร์ส. (2551). **พลาณาภพแห่งเทพปรณัม** (บารมี บุญทรง, ผู้แปล) (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2518). **จากหน้าห่า น.ส.พ. สยามรัฐ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ก่อนเป็นนายกรัฐมนตรี**. กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2545). **สงครามผิว**. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2000.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2548). **ฝรั่งศักดินา**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2552). **ไม้แดง** (พิมพ์ครั้งที่ 21). กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2000.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2553). **สามนคร**. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2000.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2556). **ธรรมแห่งอริยะ** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2000.
- สุกัญญา สุดบรรทัด. (2554). **นักหนังสือพิมพ์ชื่อคึกฤทธิ์**. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2000.
- อำนาจ ยุทธวิวัฒน์. (2517). **ได้ ... คึกฤทธิ์ ปราโมช ทูณนิยมคืออะไร?**. กรุงเทพฯ: ประชาธรรม.